

TSCHINGAVEL PARAIRI DAVART LA SVIZRA

COMITÉ CONSULTATIV
PER LA
CONVENZIUN DA BASA
PER PROTEGER LAS
MINORITADS NAZIUNALAS

deliberà ils 13 da favrer 2023

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

ACFC/OP/V(2022)4

Publitgà ils 29-06-2023

Secretariat da la Convenziun da basa dal Cussegl da l'Europa per proteger las minoritads naziunalas:
Cussegl da l'Europa
F-67075 Strasbourg Cedex
Frantscha

www.coe.int/minorities

CUNTEGN

RESUMAZIUN	4
RECUMANDAZIUNS	5
Mesiras immediatas recomandadas	5
Ulteriuras recomandaziuns	5
Follow-up tar las recomandaziuns	6
PROCEDURA DA MONITORING	7
Mesiras consecutivas en connex cun las recomandaziuns dal quart Parairi dal Comité consultativ	7
Elavuraziun dal rapport statal per il tschintgavel ciclus da surveglianza	7
Visita dals pajais e deliberaziun dal tschintgavel Parairi	7
CONSTATAZIUNS TAR ILS SINGULS ARTITGELS	8
Champ d'applicaziun personal da la Cunvegna da basa (artitgel 3)	8
Renconuschientscha sco minoritad naziunala – Roma (artitgel 3)	8
Dumbraziun dal pievel (artitgel 3)	9
Rom giuridic per cumbatter discriminaziuns (artitgel 4)	10
Rom instituziunal per cumbatter discriminaziuns (artitgel 4)	13
Promoziun e sustegn da la cultura da minoritads linguisticas (artitgel 5)	13
Promover e sustegnair la cultura dals Jenics, Sinti e Manouches (artitgel 5)	14
Quartiers permanents e piazzas da transit per Jenics, Sinti e Manouches (artitgel 5)	16
Fermadas spontanias (artitgel 5)	18
Dialog intercultural e respect vicendaivel (artitgel 6)	18
Protecziun cunter ostilitad, violenza, crims e violenza per odi (artitgel 6)	21
Access a las medias (artitgel 9)	23
Promoziun ed utilisaziun da las linguas minoritaras sin plaun federal (artitgel 10)	24
Diever da las linguas minoritaras en il chantun Grischun (artitgel 10)	25
Furmaziun interculturala e material d'instrucziun (artitgel 12)	26
Access effectiv a la furmaziun (artitgel 12)	27
Instrucziun da ed en las linguas minoritaras (artitgel 14)	28
Participaziun a fatschentas ed a process da decisiun publics – minoritads dals Jenics e dals Sinti e Manouches sco er da las Gidieus e dals Gidieus (artitgel 15)	29
Participaziun a fatschentas publicas sco er a la vita economica e sociala – minoritads linguisticas (artitgel 15)	31
Collavuraziun bilaterala e multilaterala (artitgels 17 e 18)	32

RESUMAZIUN

1. La Svizra cuntinuescha ses engaschament per la protecziun dals dretgs da las persunas che appartegnan a minoritads naziunalas. La Confederaziun, ils chantuns e las vischnancas sa stentan vinavant da promover ina vaira chapientscha tranter las culturas en la societad.

2. Il Comité consultativ fa dentant quitads davart il fatg, che l'idea sectoriala, la quala las autoritads svizras han tschernì, en il sector dal rom giuridic per cumbatter la discriminaziun da las persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas, na protegia betg complessivamain cunter discriminaziun.

3. Malgrà las stentas da las autoritads è la mancanza da plazzas da staziunament, da passagi e da transit anc adina in grond problem per las persunas che appartegnan a las minoritads dals Jenics, Sinti e Manouches sco er per ils Roma cun moda da viver nomada. Sco represchentantas e represchentants da questas minoritads han communitgà al Comité consultativ, è in da lur quitads principals quel, ch'ils plans e meds d'instrucziun chantunals cuntengnan mo paucas infurmaziuns davart lur istorgia – inclusiv l'istorgia dals Roma, Jenics, Sinti e Manouches ch'èn daventads unfrendas dal holocaust. Cumbain che la dumonda da la cuminanza dals Roma da vegnir acceptada sco minoritad naziunala è vegnida refusada, s'engaschan las organisaziuns dals Roma per ina integraziun cumplaina dals Roma en la societad svizra e per la protecziun tras la Cunvegna da basa.

4. Il Comité consultativ stima las stentas da las autoritads svizras da promover in clima da respect e chapientscha vicendaivla en la societad. El è dentant preoccupà pervia da differents rapports alarmants concernent l'augment da differents cas da rassissem e d'intoleranza durant la perioda da rapport.

5. Il nivel da protecziun per las persunas che appartegnan ad ina minoritad linguistica è sa meglierà. I dovra però ulteriuras stentas per promover la plurilinguitad en l'administraziun federala ed en las administraziuns dals chantuns bilings e trilingvs.

Rom giuridic ed instituziunal per cumbatter la discriminaziun

6. I n'exista nagin rom giuridic complessiv che cuntegna ina definiziun da discriminaziun directa ed indirecta e che enumerescha las praticas discriminantas ch'èn scumandadas. Plinavant na datti nagina instituziun sin plaun federal ch'è competenta per tractar discriminaziuns multiplas ed intersecziunalas.

Respect vicendaivel e dialog intercultural

7. Il Comité consultativ è vegnì infurmà ch'il rassissem e l'intoleranza – inclusiv antiziganissem, antisemitissem, ostilitad envers persunas da pel stgira ed envers Muslimas e Muslims – è s'augmentads particularmain en las medias socialas. Las stentas da las autoritads da cumbatter tut gener da rassissem ed intoleranza da tut gener èn insuffizientas.

Crims per odi e plets instigants

8. Il Comité consultativ ha constatà in augment da crims per odi durant la perioda da rapport. Il pli grond quità da la minoritad gidieua en quest connex pertutga las dumondas da segirezza, particularmain la mancanza d'ina disposiziun legala che prevesa in chasti per l'exibiziun publica da simbols che propageschan e glorifitgeschan il naziunalsocialissem. Igl è vegnì accentuà, che las leschas existentas stoppian vegnir applitgadas efficaciamain ed ulteriuras pussaivladads nizzegiadas, per chastiar l'exibiziun publica da simbols che propageschan e glorifitgeschan il naziunalsocialissem tenor il dretg penal.

RECUMANDAZIUNS

9. Il Comité consultativ è da l'avis che las suandantas conclusiuns e recumandaziuns pudessan servir sco basa per la proxima Resoluziun dal Comité dals ministers pertutgant la realisaziun da la Convenziun da basa tras la Svizra.

10. Las autoritads vegnan supplitgadas da resguardar las remartgas e recumandaziuns detagliadas da quest Parairi dal Comité consultativ. Per meglierar vinavant la realisaziun da la Convenziun da basa, ston vegnir prendidas oravant tut anc las suandantas mesiras:

Mesiras immediatas recumandadas

11. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads da reelavurar lur prescripziuns giuridicas, per pudair realisar senza restricziuns il princip da la nondiscriminaziun e per garantir a las personas che appartegnan a las minoritads naziunalas ils medems dretgs en connex cun l'access als dretgs. Las novas prescripziuns giuridicas duessan cuntegnair ina clera definiziun da discriminaziun directa ed indirecta ed enumerar las praticas discriminantas ch'èn scumandadas.

12. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads sin tut ils plauns d'augmentar il dumber da plazzas da staziunament, da passadi e da transit en collavuraziun cun las pli impurtantas gruppas d'interess, inclusiv cun las cuminanze pertutgadas.

13. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads da rinforzar lur stentas per cumbatter tut ils geners da rassissem e d'intoleranza, inclusiv antiziganissem, antisemitissem, ostilitad envers personas da pel stgira ed envers Muslimas e Muslims. Plinavant duessan las autoritads rinforzar lur stentas per impedir la derasaziun da plets instigants en las medias socialas, quai en stretga collavuraziun cun ils puschiders dals servetschs respectivs (internet service providers) e cun las gruppas da la populaziun ch'èn pertutgadas il pli fitg da plets instigants.

14. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads en tut ils chantuns da francar en ils plans d'instrucziun ed en ils cudeschs da scola l'istorgia dals Roma, Jenics, Sinti e Manouches – inclusiv l'istorgia dals Roma, Jenics, Sinti e Manouches ch'èn daventads unfrendas dal holocaust – e d'intensivar l'instrucziun davart quest tema. Er la malgiustia che la fundaziun Pro Juventute ha commess, duess vegnir tematisada en ils cudeschs d'istorgia ed en las scolas.

Ulteriuras recumandaziuns¹

15. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads federalas da tgirar in dialog constructiv cun personas e cun cuminanze che han – sco p.ex. las personas che appartegnan a la cuminanza svizra dals Roma – exprimi in interess da far valair la protecziun da la Convenziun da basa. Tut tenor ils giavischs da las represchentantas e dals represchentants da questas cuminanze po quest dialog sa focussar sin il fatg, da realisar la Convenziun da basa en moda pragmatica artigel per artigel.

16. Il Comité consultativ recumonda a las autoritads federalas d'optimar ulteriuramain la metodica da la dumbraziun dal pievel. El las cussegia da far ils pass necessaris per sviluppar metodos da retschertga adequatas e da garantir uschia, ch'i vegnia realisà il dretg da la libra autoidentificaziun a chaschun da l'actualisaziun dals registers da la populaziun. Las autoritads duessan sviluppar metodos, cun las qualas po vegnir erui il dumber effectiv da las personas che appartegnan a minoritads naziunalas.

17. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads da la Confederaziun e dals chantuns da procurar, che mintga lescha en connex cun ils dretgs da personas che appartegnan a las minoritads naziunalas, vegnia elavurada en stretga coordinaziun cun lur represchentantas e represchentants. Las autoritads ston garantir, che las leschas e mesiras che paran neutralas, n'hajan naginas consequenzas discriminantas.

18. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads da far ils pass necessaris – en enclegientscha cun las partidas pertutgadas – per che l'Instituziun naziunala dals dretgs umans (INDU) correspundia plainamain als Principis da Paris. El recumonda a las autoritads da munir la INDU cun in mandat che cuntegna l'elavuraziun da recurs sco er autorisaziuns commensuradas da far inquisiziuns e resursas.

19. Ultra da quai supplitgescha el las autoritads da tgirar in contact regular cun las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads dals Jenics, Sinti e Manouches, per eruir lur basegns en vista ad ina promoziun efficazia da lur cultura ed istorgia ed eventualmain da ponderar d'auzar anc ina giada il sustegn finanziel per questas minoritads per promover lur cultura. Il sustegn finanziel duess er cumpigliar la promoziun da l'artisanadi tradiziunal e da las professiuns tradiziunalas sco elements impurtants da la cultura ed identitad da questas minoritads.

¹ Las suandantas recumandaziuns èn ordinadas tenor la successiun dals artigels correspondentes da la Convenziun da basa.

20. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads d'explotar la legislaziun existenta per chastiar e per sancziunar efficaciamain l'exhibiziun publica da simbols che propagheshan e glorifitgeschan il naziunalsocialissem.

21. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads da procurar, che las mesiras previsas per cumbatter ils crims per odi vegnian realisadas efficaciamain, quai per garantir, ch'ils crims per odi cunter personas che appartegnan a minoritads naziunalas e cunter autras communitads che vivan en Svizra, vegnian registrads en moda pli effizienta ed intercurids da la polizia, sco er per che las delinquentas ed ils delinquents supponids vegnian persecutads en moda respectiva.

22. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads da la Confederaziun e dals chantuns da sustegnair las producziun d'emissiuns da radio e televisiun davart la cultura, la tradiziun e l'istorgia da las personas che appartegnan a las minoritads dals Jenics, Sinti e Manouches e da collavurar en quest connex stretgamain cun lur represchentantas e represchentants. Las autoritads duessan plinavant realisar mesiras da scleriment per sensibilisar las personas che appartegnan a las minoritads dals Jenics, Sinti e Manouches per ils mecanissem da protesta e da controlla existents areguard las contribuziuns redacziunalas en las medias.

23. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads da la Confederaziun e dals chantuns da garantir la participaziun efficazia da represchentantas e represchentants da las minoritads dals Jenics e dals Sinti e Manouches sco er da la minoritad gidieua a la vita publica sin plaun chantunal e federal, quai cun endrizzar organs consultativs permanents. Quests gremis duessan reflectar la diversitad entaifer las minoritads. Las autoritads duessan garantir, che las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads possian efectivamain participar a tut las proceduras legislativas che pon avair consequenzas per lur situaziun e per lur dretgs.

Follow-up tar las recumandaziuns

24. Il Comité consultativ encuraschescha las autoritads d'organisar in'occurrenta consecutiva suenter la publicaziun da quest tschintgavel Parairi. El è da l'opiniun, ch'i pudess esser util d'organisar in dialog consecutiv per controllar las remartgas e recumandaziuns ch'èn cuntegnidas en quest Parairi. Il Comité consultativ è pront da sustegnair las autoritads en connex cun la tschertga da las mesiras las pli efficacias per realisar las recumandaziuns dal Parairi.

PROCEDURA DA MONITORING

Mesiras consecutivas en connex cun las recumandaziuns dal quart Parairi dal Comité consultativ

25. Ils 27 da november 2019 ha gì lieu a Turitg ina runda da discussiun davart il follow-up da las recumandaziuns dal quart Parairi dal Comité consultativ.

Elavuraziun dal rapport statal per il tschintgavel ciclus da surveglianza

26. Il rapport statal è vegnì inoltrà il 1. d'october 2021. Las organisaziuns che represchantan e promovon ils dretgs da las persunas che appartegnan a minoritads naziunalas èn vegnidas consultadas durant l'elavuraziun dal rapport.

Visita dals pajais e deliberaziun dal tschintgavel Parairi

27. Quest tschintgavel Parairi per realisar la Convenziun da basa per proteger las minoritads naziunalas (qua sutvast «Cunvegna da basa») tras la Svizra è vegnì deliberà conform a l'artitgel 26 alinea 1 da la Cunvegna da basa ed a la regla 25 da la Resoluziun (2019)49 dal Comité dals ministers. Las constataziuns sa basan sin las infurmaziuns ch'èn cuntegnidas en il tschintgavel rapport statal, sin autras funtaunas en scrit sco er sin infurmaziuns ch'il Comité consultativ ha obtegnì durant sia visita dals 2 fin ils 6 da matg 2022 a Berna, Wileroltigen, Thun-Almendingen ed en il Grischun da funtaunas statalas e betg statalas. Il Comité consultativ engrazia a las autoritads svizras per la collavuraziun eccellente avant, durant e suenter la visita. Il sboz dal Parairi davart la Svizra ch'è vegnì deliberà ils 7 d'october 2022 dal Comité consultativ è vegnì transmess a las autoritads svizras ils 10 d'october 2022 per prender posiziun, quai conform a l'artitgel 37 da la Resoluziun (2019)49. Il Comité consultativ beneventa las remartgas che la Svizra ha inoltrà ils 8 da december 2022.

28. La visita è vegnida fatga en coordinaziun cun l'otgavla runda da monitoring dal Comité d'experts da la Charta europeica da las linguas regionalas u minoritaras, che ha deliberà ils 30 da zercladur 2022 ses otagavel Rapport d'evaluaziun davart la Svizra.²

29. Ina retscha d'artitgels da la Cunvegna da basa na vegn betg tractada en quest Parairi. Sin fundament da las infurmaziuns ch'el ha actualmain a disposiziun, è il Comité consultativ da l'opiniun, che la realisaziun da quests artitgels na chaschuna naginas remartgas particularas. Questa constataziun na duai betg vegnir chapida sco signal, ch'i sajan ussa vegnidas prendidas mesiras adequatas e che las stentas respectivas possian vegnir reducidas u schizunt sistidas. Il Comité consultativ è plitgusch da l'opiniun, che las obligaziuns da la Cunvegna da basa pretendian sforzs persistents da las autoritads. Plinavant poi esser, ch'in stadi che vegn actualmain considerà sco acceptabel, vegn giuditgà autramain en il rom d'ulteriurs ciclus da surveglianza. La finala èsi imaginabel, ch'ils problems che paran actualmain nunimpurtants, sa mussan en il decurs dal temp sco sutvalitads.

² <https://rm.coe.int/min-lang-2022-8-8th-evrep-switzerland-25-7-22-final-public-en/1680a84562>.

Champ d'applicaziun persunal da la Cunvegna da basa (artitgel 3)

30. L'interpretaziun da la Svizra areguard il champ d'applicaziun persunal da la Cunvegna da basa n'è betg sa midada dapi l'ultim ciclus da surveglianza. Sco minoritads naziunalas reconuscha la Svizra tenor la decleraziun interpretanta, ch'ella ha deposità a chaschun da la ratificaziun da la Cunvegna da basa, «quellas gruppas da persunas ch'èn numericamain pli pitschnas ch'il rest da la populaziun da la Svizra u d'in chantun, da las qualas las commembras ed ils commembers che possedan la naziunalitad svizra, han dapi ditg relaziuns existentas, solidas e duravlas cun la Svizra ed èn animads da la voluntad da mantegnair cuminaivlamain quai che caracterisescha lur identitad, en spezial lur cultura, lur tradiziuns, lur religiun u lur lingua».³ Sco minoritads naziunalas reconuscha la Svizra en la pratica las persunas che appartegnan a las minoritads linguisticas franzosas, talianas e rumantschas, persunas da lingua tudestga ch'èn mintgamai en la minoritad en ils chantuns u las vischnancas respectivas, «las viagiantas ed ils viagiants svizzers» e persunas che appartegnan a la communitad gidieua da la Svizra.⁴ La noziun generala «viagiantas e viagiants» na vegn betg pli duvrada dapi l'onn 2016. Ils Jenics, Sinti e Manouches valan sco minoritads naziunalas, independentamain dal fatg, sch'els han in domicil stabel u pratitgeschan ina moda da viver nomada⁵.

31. Quai che pertutga il criteri da la naziunalitad, sa restrenscha il champ d'applicaziun tenor l'explicaziun interpretanta da la Svizra sin burgaisas e burgais svizzers. Tuttina vegnan tscherts dretgs da minoritads applitgads per persunas cun moda da viver nomada⁶ che n'han betg il dretg da burgais svizzer, ma che tutgan occasiunalmain en il champ da cumpetenzza da la Svizra (guardar artitgel 5).

32. Il Comité consultativ beneventa l'idea flexibla areguard il criteri dal dretg da burgais per persunas cun dretg da burgais ester e cun moda da viver nomada. El constatescha cun satisfaziun, che tant las autoritads chantunalas sco er las federalas resguardan ils basegns da burgaisas e burgais esters cun moda da viver nomada en connex cun la realisaziun da tschertas mesiras politicas, p.ex. en connex cun la planisaziun da plazzas da transit (guardar artitgel 5), cumbain che la Svizra ha introduci explicitamain il criteri da la naziunalitad en l'explicaziun interpretanta ch'è vegnida depositada ensemen cun l'instrument da ratificaziun.

33. Il Comité consultativ encuraschescha las autoritads da cuntinuar cun lur idea pragmatica en connex cun l'applicaziun dal criteri da la naziunalitad areguard las burgaisas ed ils burgais esters cun moda da viver nomada.

Renconuschientscha sco minoritad naziunala – Roma (artitgel 3)

34. Sco menziunà en il quart Parairi dal Comité consultativ davart la Svizra⁷, han duas organisaziuns⁸ inoltrà l'avrigl 2015 al Departament federal d'affars externs ina dumonda da reconuscher ils Roma svizzers sco minoritad naziunala tenor la cunvegna da basa. Il 1. da zercladur 2018 ha il Cussegl federal refusà la dumonda cun l'argumentaziun, ch'ils criteris cumulativs necessaris da la decleraziun interpretanta per ina reconuschientscha na sajan betg ademplids. El è vegnì a la conclusiun, che tant il criteri da la naziunalitad svizra sco er il criteri da la voluntad da mantegnair l'identitad cuminaivla, na sajan betg cumprovads suffizientamain. Ultra da quai na saja betg adempli il criteri da las relaziuns existentas dapi ditg cun la Svizra.⁹

35. Il Cussegl federal ha accentuà, ch'ils Roma – independentamain da la dumonda da la reconuschientscha sco minoritad naziunala – èn in element reconuschì da la societad svizra.¹⁰ La Confederaziun ha prendì bleras mesiras, per als integrar en differentas activitads. Uschia èn ils Roma represchentads en la Cumissiun federala cunter il rassissem (CFR), els han participà a la gruppa da lavur «Meglieraziun da las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma» e fan part dal plan d'acziun respectiv da la Confederaziun (guardar artitgel 5).

36. Las represchentantas ed ils represchentants da las organisaziuns dals Roma han deplorà, ch'il Cussegl federal ha refusà la dumonda. Ellas ed els fan valair, che las cundiziuns per la

³ Decleraziun interpretanta dals 21 d'october 1998 che la Svizra ha deponì en ses document da ratificaziun da la Convenziun da basa: (versiun originala en franzos).

⁴ cf. [quart Parairi dal Comité consultativ davart la Svizra](#), deliberà il 31 da matg 2018, alinea 25.

⁵ ibid.

⁶ Sut la noziun «burgaisas e burgais esters cun moda da viver nomada» èn da chapir en questa Parairi las persunas che n'han betg il dretg da burgais svizzer e che entran en Svizra u che viagian tras la Svizra per pratitgar in'activitad da gudogn u per visitar inscuters da famiglia ubain occurrenzas religiusas. Tar questas persunas sa tracti il pli savens da *gens du voyage* da la Frantscha, Roma, Sinti e Caminanti da l'Italia e Jenics da l'Austria e da la Germania. Cuntrari ad in'opiniun fitg derasada n'èn bleras dad ellas betg mo da temp en temp da passagi, mabain han in relaziun stretga e duravla cun la Svizra e restan pliras emnas u plirs mais al medem lieu.

⁷ cf. [quart Parairi dal Comité consultativ davart la Svizra](#), alineas 27–29.

⁸ Roma Foundation e Romano Dialog.

⁹ Guardar la pagina d'internet dal Cussegl federal, disponibla sut il suandant link: [Roma in Switzerland: Part da la societad, ma betg minoritad naziunala \(admin.ch\)](#) e [Posiziun da la Svizra tar il quart Parairi](#)

¹⁰ <https://www.admin.ch/gov/de/start/dokumentation/medienmitteilungen.msg-id-70977.html>

renconuschientscha uffiziala sco minoritad naziunala sajan fitg stretgas e che la chargia da cumprova areguard la colliaziun istorica cun la Svizra saja sulettamain lur chaussa. Quai che pertutga l'applicaziun dal criteri da la colliaziun cun la Svizra dapi lung temp, han ils Roma fatg valair en spezial, ch'els sajan dapi adina preschents en Svizra e tgirian lur atgna lingua e cultura. En quest connex han els explitgà, che las autoritads svizras hajan duvrà dapi il 15avel tschientaner per tut las cuminanzas la noziun generala «zagrenders» e bler pli tard alura «Sinti». Ultra da quai ha la Svizra scumandà uffizialmain fin il 1972 als Roma d'entrar en Svizra. Questa restricziun valeva de facto per ils Roma cun moda da viver nomada, dentant betg per auters. I dat numnadamain exempels da famiglias ch'eran sa domiciliadas gia bler pli baud en Svizra. Ultra da quai n'èn questas personas mai sa laschadas registrar sco personas che appartegnan a l'etnia dals Roma, mabain sco Tudestgs, Polacs, Jugoslavs e.u.v. Uschia han ins prendì ad els la pussaivladad da cumprovar lur preschientscha en Svizra. Malgrà ch'els n'han betg obtegnì la renconuschientscha, han ils Roma mussà in interess activ per la Cunvegna da basa e conferman lur giavisch da pudair far diever da la protecziun dals dretgs che vegnan garantids tras questa cunvegna. Las represchentantas ed ils represchentants dals Roma han er exprimì il giavisch da survegnir dapli atenziun sco cuminanza da minoritad, tranter auter tras in sustegn finanziel per realisar differentas activitads.

37. Il Comité consultativ renconuscha bain, ch'ils stadis contractants han ina tscherta libertad dal bainappreziar en connex cun la determinaziun dal champ d'applicaziun persunal, el fa dentant danovamain attent, ch'igl è sia incumbensa d'examinar, sche l'idea tschernida per il champ d'applicaziun na maina betg a differenziaziuns arbitraras e nungiustificadas tranter las cuminanzas en vista a l'access als dretgs.¹¹ En connex cun l'examinaziun da la realisaziun da la Convenziun da basa tras ils stadis contractants conferma il comité er, ch'el intimeschia adina puspè las autoritads da controllar per mintga singul artigel, tge dretgs che duessan vegnir concedids a tgi, per pudair garantir ina realisaziun uschè efficazia sco pussaivel da la Convenziun da basa sin fundament da fatgs e betg da status.¹² En quest connex suttastritga il Comité consultativ, che l'access als dretgs e lur realisaziun efficazia hajan la pli gronda impurtanza e stoppian avair prioritad tar las autoritads.

38. Il Comité consultativ beneventa l'emprim l'idea tut en tut flexibla da las autoritads svizras concernent il champ d'applicaziun da la Convenziun da basa che facilitescha als Roma svizzers l'access a tscherts dretgs da la Convenziun. En quest connex prenda il Comité consultativ cun plaschair enconuschientscha, ch'els Roma èn represchentads en la Cumissiun federala cunter il rassissem (CFR) e ch'els han participà a la gruppa da lavur «Meglieraziun da las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma» (guardar er artigel 5).

39. Senza avair gì invista da las actas, ch'èn vegnidas preschentadas a las autoritads cun la dumonda da renconuscher ils Roma svizzers sco minoritad naziunala, ha il Comité consultativ ina tscherta chapientscha per l'argumentaziun da las organisaziuns dals Roma, per quai che pertutga las difficultads en connex cun la motivaziun da lur dumonda. El è da l'avis, ch'in dialog formal e constructiv cun las represchentantas ed ils represchentants da la cuminanza svizra dals Roma saja necessari, per eruir lur basegns specifics e per chattar soluziuns adattadas per tals. Mesiras politicas supplementaras da las autoritads pudessan esser necessarias, per pudair garantir – en connex cun il champ d'applicaziun da la Convenziun da basa – in punct da partenza inclusiv envers las personas che appartegnan a la cuminanza svizra dals Roma.

40. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads federalas da tgirar in dialog constructiv cun personas e cun cuminanzas che han – sco p.ex. las personas che appartegnan a la cuminanza svizra dals Roma – exprimì in interess da far valair la protecziun da la Convenziun da basa. Tut tenor ils giavischs da las represchentantas e dals represchentants da questas cuminanzas po quest dialog sa focussar sin il fatg, da realisar la Convenziun da basa en moda pragmatica artigel per artigel.

Dumbraziun dal pievel (artigel 3)

41. Dapi l'onn 2010 fa l'Uffizi federal da statistica (UFS) mintga onn ina dumbraziun dal pievel. Il sistem da la dumbraziun dal pievel sa basa sin ina retschertga da registers ch'evaluescha datas amministrativas existentas. Las infurmaziuns derivan en emprima lingia dals registers d'abitants da las vischnancas e dals chantuns, dals registers federals da personas sco er dal register federal dals edifizis e da las abitaziuns. Questas datas vegnan cumplettadas cun enquistas da sondagi, che vegnan fatgas sin plaun chantunal tar ina pitschna part da la populaziun (ca. 5 %). Cun enquistas da sondagi cumplettantas vegnan dumandadas quellas infurmaziuns ch'èn necessarias, ch'èn però betg

¹¹ [Comité consultativ da la Convenziun da basa, commentari tematic nr. 4](#), La Convenziun da basa: in instrument essenzial per diriger la diversitad cun agid dals dretgs da las minoritads. Champ d'applicaziun da la Convenziun da basa per proteger las minoritads naziunalas, acceptà ils 27 da matg 2016, alinea 26.

¹² [Comité consultativ da la Convenziun da basa, Commentari tematic nr. 4](#), alinea 43.

cuntegnidas en in register: cun in'enquista da structura annuala tar 200 000 persunas,¹³ cun enquistas tematicas tar 10 000 resp. 40 000 persunas¹⁴ sco er cun enquistas d'omnibus davart temas actuals tar 3000 persunas.¹⁵

42. Las indicaziuns davart la lingua e la religiun èn las unicas infurmaziuns da las datas relevadas, che sa refereschon ad aspects che stattan en connex cun las minoritads naziunalas. I n'exista pia nagina pussaivladad d'inditgar l'appartegnientscha a minoritads ed appartegnientschas multiplas en la dumbrasiun dal pievel. Las infurmaziuns obtegnidas cun quest nov sistem d'enquista èn tenor las autoritads bier pli actualas e tematicamain bier pli ritgas.

43. Las represchentantas ed ils represchentants da la minoritad da lingua rumantscha han repeti lur resalvas areguard la metodica da la dumbrasiun dal pievel. Ellas ed els dubiteschan, ch'ins possa registrar gruppas pli pitschnas da persunas che appartegnan a minoritads naziunalas.¹⁶ Tscherts interlocuturs dal Comité consultativ supponan che questa metoda pudess manar ad ina sutvalitaziun sistemica dal dumber da persunas che appartegnan a minoritads naziunalas ordaifer lur territoris d'abitadi tradiziunals, particularmain areguard las persunas da lingua rumantscha. Las persunas da lingua rumantscha spetgan perquai, che la dumbrasiun dal pievel furneschia in maletg pli exact da lur grondezza numerica efectiva.

44. Il Comité consultativ accentuescha da nov, che las infurmaziuns ed enconuschientschas fidadas davart la cumposiziun etnica, linguistica e confessiunala da la populaziun sajan ina premissa essenziala per la realisaziun da politicas e mesiras efficazias per proteger las persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas e per sustegnair las stentas per mantegnair e per defender lur identitad.

45. Sco emprim èsi impurtant per il Comité consultativ, ch'igl exista ina pussaivladad d'inditgar l'appartegnientscha ad ina minoritad sco er appartegnientschas multiplas en la dumbrasiun dal pievel. Las indicaziuns precisas davart las persunas che appartegnan a minoritads naziunalas èn indispensablas per concepir e per realisar strategias e mesiras per garantir ina protecziun pratica ed efficazia da lur dretgs.

46. Il Comité consultativ è preoccupà da medema maniera sco las represchentantas ed ils represchentants da la minoritad da lingua rumantscha. Las persunas che appartegnan a questa minoritad vivan per gronda part betg pli en il chantun Grischun (q.v.d. en lur territori abità tradiziunal), uschia ch'igl è difficil da las registrar cun la metoda applitgada. Quai po chaschunar, che las datas (ed uschia las infurmaziuns) davart las minoritads linguisticas èn incumpletas. Correspondentamain cuntengnan questas stimaziuns ina tscherta malsegurezza. En la pratica pon plinavant ulteriurs factors sco la consistenza da las unitads da datas, la grondezza e la structura da l'emprova da controlla sco er la prontezza d'infurmar da las persunas dumandadas influenzer l'exactadad da questas stimaziuns.

47. Cun la metoda applitgada actualmain vegn l'exactadad da las stimaziuns la finala er reducida, perquai ch'i n'è betg pussaivel d'eruir en moda exacta il dumber da las persunas che appartegnan a minoritads naziunalas e che tgiran ina moda da viver nomada (p.ex. Jenics, Sinti e Manouches).

48. Il Comité consultativ recumonda a las autoritads federalas d'optimar ulteriuramain la metoda da retschertga. El las cusseglia da far ils pass necessaris per sviluppar metodos da rimnar datas adequatas e da garantir uschia, ch'i vegnia realisà il dretg da la libra autoidentificaziun a chaschun da l'actualisaziun dals registers da la populaziun. Las autoritads duessan sviluppar metodos, cun las qualas po vegnir erui il dumber efectiv da las persunas che appartegnan a minoritads naziunalas.

Rom giuridic per cumbatter discriminaziuns (artitgel 4)

49. Il scumond da discriminaziun ch'è francà en l'artitgel 8 alinea 2 da la Constituziun federala svizra signifitga, che nagin na dastga vegnir discriminà, tranter auter betg pervia da la derivanza, la razza, la lingua, la furma da viver e la persvasiun religiosa, ideologica u politica. Questa disposiziun po vegnir fatga valair davant mintga dretgira. Ultra da quai cuntengnan singulas leschas sectorialas disposiziuns cunter la discriminaziun.¹⁷

¹³ L'enquista da structura fa part da la dumbrasiun dal pievel. L'enquista cumplettescha las infurmaziuns dals registers e furnescha statisticas supplementaras davart la structura da la populaziun. Per quest intent vegn interrogada ina pitschna part da la populaziun en scrit. Emprims resultats stattan a disposiziun in onn suenter il di da referenza. Ulteriuras infurmaziuns chattais Vus sin la pagina d'internet da l'Uffizi federal da statistica: [Enquista da structura \(admin.ch\)](#).

¹⁴ Las enquistas tematicas vegnan fatgas en furma d'emprovas da controlla. Cun las statisticas da questas enquistas pon las infurmaziuns da l'enquista da structura vegnir approfondadas considerablmain. Ils emprims resultats stattan a disposiziun in onn suenter la terminaziun da la retschertga. Ulteriuras infurmaziuns chattais Vus sin la pagina d'internet da l'Uffizi federal da statistica: [Enquistas tematicas \(admin.ch\)](#).

¹⁵ Enquistas d'omnibus èn enquistas davart plirs temas. Ellas duain responder svelt las dumondas politicas u scientificas actualas. Circa 6 mais suenter la retschertga èn ils resultats avant maun. Uschia organischescha il UST dapi l'onn 2016 in'enquista d'omnibus davart la multifariadad e la convivenza. Il 2019 ha quella cumpiglià in modul supplementar «Diversitad: differentas modas da viver en Svizra». Ulteriuras infurmaziuns chattais Vus sin la pagina d'internet da l'Uffizi federal da statistica: [Omnibus \(admin.ch\)](#).

¹⁶ cf. [quart Parairi dal Comité consultativ davart la Svizra](#), alinea 32.

¹⁷ Il Cudesch penal, la Lescha federala davart l'egualitad da dunna ed um e la Lescha federala davart l'eliminaziun dals dischavantatgs envers persunas cun impediments.

50. I na dat però nagin rom giuridic cumplexiv che definescha u scumonda cleramain la discriminaziun, che enumerescha las praticas discriminantas scumandadas e che porscha a las victimas access a meds giuridics dal dretg civil e dal dretg administrativ. Cun excepziun da la Lescha federala davart l'egualitad da dunna ed um¹⁸ na prevesa nagin auter act giuridic ina facilitaziun da la chargia da cumprova. Plinavant na datti nagina instituziun sin plaun federal ch'è cumpetenta per tractar discriminaziuns multiplas resp. intersecziunalas.

51. La mancanza d'in instrument giuridic cumplexiv per cumbatter la discriminaziun vegn designà d'intgins interlocuturs dal Comité consultativ sco in dals impediments principals per la protecziun dals dretgs da las minoritads naziunalas. L'access a la giustia vegn uschia engrevgià, perquai che las victimas da discriminaziun na pon betg profitar da las mesiras specificas, che reduceschan ils obstachels per far valair la protecziun cunter la discriminaziun. Quai vala en spezial per la facilitaziun da la chargia da cumprova. Perquai che la Svizra na dispona betg d'ina lescha cunter la discriminaziun cumplexiva e da naginas reglas da procedura precisas, èn las victimas presumablas da discriminaziuns multiplas plinavant sfurzadas d'inoltrar plirs plants tar differents posts cumpetents, che sa basan sin differentas disposiziuns materialas.¹⁹ La complexitad e la durada da las proceduras sco er l'intschertezza davart il resultat da la procedura èn ulteriurs problems concrets, che pon engrevgiar l'access a la giustia. In ulterior problem è quel che las organisaziuns nunguvernamentalas (NGO) n'han nagin dretg da far recurs en cas da discriminaziun. Grondas sfidas per cumbatter la discriminaziun èn la finala vinavant, che las leschas sectorialas cunter la discriminaziun èn pauc enconuschantas e ch'i na dat nagin post d'egualitad sin plaun federal per sustegnair las victimas. Ils interlocuturs dal Comité consultativ vegnan a la conclusiun, che l'effect cumulativ dals problems numnads saja il motiv principal per la largia d'annunzias considerabla tar ils cas da discriminaziun en divers secturs.

52. Las autoritads federalas fan valair, che la mancanza d'ina legislaziun cumplexiva cunter la discriminaziun correspundia a la tradiziun monistica ed al sistem federalistic da la Svizra. La Svizra sustegna ina idea sectoriala e decretescha leschas specificas per mintga singul sector, ch'èn adattadas als fatgs respectivs (p.ex. Lescha federala davart l'egualitad da dunna ed um, Lescha davart l'egualitad da persunas cun impediments).²⁰ Tenor l'avis dal Cussegl federal e dal parlament porschan ils instruments giuridics existents ina protecziun efficazia cunter discriminaziun. Ma els renconuschan ch'ins sto meglierar l'enconuschientscha da quests meds legals e ch'ins sto facilitar ulteriuramain l'access a la giustia. Concernent la mancanza d'ina autorizaziun automatica da far recurs da las NGO en cas da proceduras giudizialas cun connex da discriminaziun, cuntegna il rapport statal intgins exempels positivs.²¹ En connex cun las minoritads dals Jenics e dals Sinti e Manouches mussan quels, che las dretgiras naziunalas han prendì decisiuns che han renconuschì l'autorisaziun da far recurs da las NGO.

53. Concernent ils exempels concrets da cumportament presuntivamain discriminant, èn las represchentantas ed ils represchentants da las organisaziuns dals Jenics e dals Sinti e Manouches sa mussads inquietads areguard in profiling etnic supponì da persunas cun moda da viver nomada ed areguard controllas da documents e da documents da vehichel repetidas tras la polizia, en spezial a l'entrada da las piazzas da staziunament. Els han exprimì, ch'il profiling etnic cuntinuand saja ina discriminaziun ed als decurascheschia da tgirar libramain lur moda da viver nomada, ch'è in element essenzial da lur cultura.

54. En il barat cun il Comité consultativ ha l'Uffizi federal da polizia declerà, che la scolaziun e furmaziun supplementara da las polizistas e dals polizists cumpiglia moduls davart ils temas profiling e discriminaziun rassistica.

55. Ils interlocuturs dal Comité consultativ han er rapportà d'effects discriminants da tschertas leschas per ils Jenics, Sinti e Manouches. En il chantun Neuchâtel è entrada en vigur il 1. d'avrigl 2018 *la Lescha davart las piazzas da staziunament da las cuminanzas cun moda da viver nomada* (Loi sur le stationnement des communautés nomades, LSCN) che regla ils proceders per stabilir piazzas da staziunament e da transit, lur utilisaziun sco er ils dretgs e las obligaziuns da las persunas cun moda da viver nomada. Questa lescha è vegnida crititgada fermamain dals interlocuturs dal Comité consultativ. Els han crititgà ch'ils Jenics, Sinti e Manouches na sajan betg vegnids consultads en chausa (guardar artigel 15). La critica dals interlocuturs è sa referida tranter auter a las suandantas disposiziuns da la LSCN: la differenziaziun tranter persunas cun moda da viver nomada svizras ed europeicas en connex cun las piazzas da staziunament, la pretensiun d'in contract en scrit cun il proprietari dal terren per fermadas spontanias, las modalitads per segiurns che vegnan en general resguardadas sco restrictivas e la mancanza d'in effect suspensiv da la protesta cunter la decisiun da

¹⁸ Artigel 6 da la [Lescha federala davart l'egualitad da dunna ed um](#)

¹⁹ cf. [quart Parairi dal Comité consultativ davart la Svizra](#), alinea 35.

²⁰ ibid.

²¹ [Rapport statal](#), alineas 155–157.

rumida. Ils interlocutors han explitgà vinavant, che la lescha cuntrafetschia a las obligaziuns internaziunalas da la Svizra da proteger ils dretgs fundamentals, sco il dretg dal respect da la vita privata e da famiglia, il dretg al liber passagi ed il scumond da discriminaziun.²² Tuttina è il Tribunal federal vegnì a la conclusiun ils 13 da favrer 2019, che la lescha na violeschia naginas disposiziuns chantunalas, federalas u internaziunalas. Suenter l'exauriziun dals meds giuridics naziunals è vegnida inoltrada ina comunicaziun cunter la LSCN a la cumissiun da l'ONU per eliminar mintga furma da la discriminaziun da las razzas (CERD). [Il mument che quest Parairi è vegnì deliberà era questa procedura anc currenta.]

56. Il Comité consultativ accentuescha, che mecanissem giuridics adequats per proteger cunter discriminaziun sajan fitg impurtants, per pudair conceder a las personas che appartegnan a minoritads naziunalas il dretg – garantì en l'artitgel 4 da la Convenziun da basa – sin vaira egalitad davant la lescha e sin la medema protecziun tras la lescha. Las obligaziuns da las parts contractantas en cas da discriminaziun pretendian per regla, che las autoritads naziunalas delibereschian tranter auter ina definiziun da la noziun «discriminaziun» e ch'ellas numnian las praticas discriminantas scumandadas. En quest connex èsi impurtant, ch'il rom giuridic naziunal bastia per cumbatter efficaciamain ils cas da discriminaziun, quai cun garantir a las personas che appartegnan ad ina minoritad naziunala l'access effectiv al dretg.

57. Il Comité consultativ recumonda a las autoritads federalas en ses quart Parairi tranter auter da reponderar anc ina giada lur punct da vista davart la deliberaziun d'ina lescha cumplessiva cunter la discriminaziun.²³ Las autoritads na paran dentant betg da vulair midar lur punct da vista. En plaina enconuschientscha dal sistem federalistic da la Svizra è il Comité consultativ fermamain preoccupà pervia da la mancanza d'ina legislaziun – sin plaun federal – che definescha e scumonda cleramain la discriminaziun e che enumerescha las praticas discriminantas ch'èn scumandadas. El deplorascha er, che l'idea sectoriala actuala da las autoritads svizras na garantescha nagina protecziun cumplessiva cunter discriminaziun, perquai che las prescripziuns giuridicas dals secturs specifics na pon betg serrar las largias giuridicas menziunadas.

58. Ultra da quai è il Comité consultativ da l'avis, ch'i saja – pervia da la mancanza d'in rom giuridic per cumbatter la discriminaziun e pervia da las largias en las prescripziuns sectorialas existentas cunter discriminaziun – spezialmain difficil da cumprovar cas da discriminaziun indirecta. En tals cas sto la partida recurrenta numnadamain render vardaivel, ch'ina regulaziun u mesira che para neutrala, haja propi consequenzas spezialmain dischavantagiusas per ina persuna u per ina gruppa da personas cun ina caratteristica specifica. En quest connex è il Comité consultativ preoccupà pervia dal fatg, che leschas e mesiras che paran neutralas, han en la pratica in effect discriminant sin ils dretgs dals Jenics e dals Sinti e Manouches cun moda da viver nomada.

59. Tenor l'opiniun dal Comité consultativ èn d'ina vart las enconuschientschas manglusas dals dretgs e la mancanza d'in post d'egalitad e da l'autra vart l'intschertezza davart il resultat da la procedura e la difficultad da cumprovar ulteriurs motivs per la registraziun memia bassa da cas da discriminaziun.

60. Pertutgant la mancanza d'ina autorisaziun automatica da far recurs da las NGO en cas da discriminaziun, è la situaziun en la pratica bain sa meglierada tenor rapports.²⁴ Las NGO n'han però anc adina nagina autorisaziun da far recurs en l'interess public, ch'è francada en la lescha, per represchentar ils dretgs ed ils interess da las victimas da discriminaziun. Ed igl è en il spazi dal bainapprezar da las dretgiras naziunalas da decider davart questa dumonda en il rom dal giudicament d'in cas singul. Er quai ha per consequenza che la registraziun dals cas da discriminaziun è memia bassa.

61. La finala beneventa il Comité consultativ, ch'il scumond dal racial ed ethnic profiling saja vegnì integrà en ils plans d'instrucziun da la scolaziun e furmaziun supplementara per personas che appartegnan a la polizia. El è però preoccupà pervia da la mancanza d'ina prescripziun giuridica che scumonda explicitamain il racial ed ethnic profiling.

62. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads da reelavurar lur prescripziuns giuridicas, per pudair realisar senza restricziuns il princip da la nondiscriminaziun e per garantir a las personas che appartegnan a las minoritads naziunalas ils medems dretgs davart l'access al dretg. Las novas prescripziuns giuridicas duessan cuntgnair ina clera definiziun da discriminaziun directa ed indirecta ed enumerar las praticas discriminantas ch'èn scumandadas.

63. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads da la Confederaziun e dals chantuns da procurar, che mintga lescha en connex cun ils dretgs da personas che appartegnan a las minoritads naziunalas, vegnia elavurada en stretga coordinaziun cun lur represchentantas e represchentants. Las autoritads

²² Guardar er Eva Maria Belser e Liliane Minder, *Expertisa curta tar la decisiun dal Tribunal federal 145 I 73*, publictà ils 4 da matg 2020, disponibel sut [CFR: Studis – Expertisa curta tar la decisiun dal Tribunal federal 145 I 73 \(admin.ch\)](#).

²³ cf. [quart Parairi dal Comité consultativ davart la Svizra](#), alinea 39.

²⁴ [Rapport statal](#), alineas 155–157.

ston garantir, che las leschas e mesiras che paran neutralas, n'hajan naginas consequenzas discriminantas.

Rom instituziunal per cumbatter discriminaziuns (artitgel 4)

64. L'iniziativa per stgaffir ina instituziun naziunala dals dretgs umans (INDU) è gia dapi daditg sin l'agenda politica.²⁵ L'onn 2009 ha il Cussegl federal concludì da stabilir in center da servetschs universitar sco pass intermediar da durada limitada per ina INDU. L'onn 2011 ha il Center svizzer da cumpetenzza per ils dretgs umans (CSDU) cumenzà sia activitad. Il CSDU è stà planisà oriundamain sco project da pilot da 5 onns, per dar al parlament la pussaivladad da stgaffir la basa legala per installar ina INDU. Il mandat dal CSDU è la finala vegnì prolungà fin la fin dal 2022, q.v.d. fin a l'installaziun d'ina Instituziun naziunala dals dretgs umans permanenta (INDU).

65. Ils 13 da december 2019 ha il Cussegl federal approvà il project per stgaffir ina Instituziun naziunala dals dretgs umans. Il 1. d'october 2021 ha il parlament deliberà la lescha per stgaffir ina INDU – la Lescha federala davart las mesiras per la promoziun da la pasch e per il rinforzament dals dretgs umans (qua sutvart «la Lescha») – dal parlament. La INDU ha las suandantas incumbensas: Infurmaziun e documentaziun; perscrutaziun; cussegliaziun, promoziun dal dialog e da la collavuraziun; sensibilisaziun per e furmaziun davart ils dretgs umans; barat internaziunal.²⁶ Tenor la lescha n'accepta la INDU nagins plants singuls e na surpiglia nagina funcziun da surveglianza e da mediatura.²⁷ Ella duai avair sia sedia en ina u pliras universitads.²⁸ La Confederaziun vegn a sustegnair la INDU cun in agid finanziel dad 1 milliun francs per onn.²⁹ La nova instituziun dals dretgs umans vegn a cumenzar sia activitad il schaner 2023.

66. Ils interlocuturs dal Comité consultativ han beneventà unanimamain l'installaziun d'ina INDU ed èn s'exprimids cuntents davart lur independenza instituziunala ch'è francada en la lescha. Els han dentant crititgà, che l'instituziun na vegnia betg ad avair la funcziun d'in post da consultaziun per protestas singulas e na disponia betg d'avunda meds finansials per sia activitad. Els han er exprimì resalvas areguard l'observaziun dals princips da Paris tras l'instituziun ch'è vegnida stgaffida da nov,³⁰ en spezial en vista a la cumposiziun pluralistica dal personal, a las resursas adequatas ed ad in access commensurà per personas singulas.

67. Il Comité consultativ beneventa l'installaziun d'ina Instituziun naziunala dals dretgs umans. El constatescha dentant, che l'instituziun ch'è vegnida stgaffida da nov disponia bain da cumpetenzas areguard la promoziun dals dretgs umans, però betg d'in mandat explicit per proteger ils dretgs umans. Il Comité consultativ deplorascha en spezial, che la nova instituziun na saja betg autorisada da prender en consegna protestas singulas, da las examinar e tractar.

68. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads da far ils pass necessaris – en enclegientscha cun las partidas pertutgadas – per che l'Instituziun naziunala dals dretgs umans correspundia cumplainamain als Princips da Paris. El recumonda a las autoritads da munir la INDU cun in mandat che cuntegna l'elavuraziun da recurs sco er autorizaziuns commensuradas da far inquisiziuns e resursas.

Promoziun e sustegn da la cultura da minoritads linguisticas (artitgel 5)

69. La direcziun strategica dal Cussegl federal en il sector cultural è definì en in document programmatic da basa, la «Missiva per promover la cultura ils onns 2021–2024» (qua sutvart «Missiva da cultura»), ch'è vegnida deliberada dal Cussegl federal ed approvada dal Parlament l'onn 2020.³¹ Ils secturs ils pli impurtants per promover las minoritads linguisticas èn gia vegnidas preschentadas detagliadamain en la Missiva da cultura 2016–2020³². Quai èn: las linguas uffizialas dal Cussegl federal (meglierament da las enconuschientschas linguisticas dal personal federal, represchentaziun adequata da las cuminanzas linguisticas en l'administraziun federala, sustegn dals chantuns plurilingvs (Berna, Friburg, Grischun e Vallais) per las incumbensas spezialas che resultan da la plurilinguitad en las

²⁵ Il december 2001 èn vegnidas inoltradas duas iniziativas parlamentaras da Vreni Müller-Hemmi en il Cussegl naziunal (01.461) e dad Eugen David en il Cussegl dals chantuns (01.463) per stgaffir ina «Cumissiuon federala per ils dretgs umans». La stad 2001 han 100 NGOs, sindicats, instituziuns confessionsalas e personalitads pretendì da stgaffir ina INDU en Svizra.

²⁶ L'artitgel 10b alineia 1 da la Lescha federala davart las mesiras per la promoziun civila da la pasch e per il rinforzament dals dretgs umans.

²⁷ L'artitgel 10b alineia 3 da la Lescha federala davart las mesiras per la promoziun civila da la pasch e per il rinforzament dals dretgs umans.

²⁸ L'artitgel 10b alineia 2 da la Lescha federala davart las mesiras per la promoziun civila da la pasch e per il rinforzament dals dretgs umans.

²⁹ Guardar [Crear ina Instituziun naziunala dals dretgs umans per la Svizra \(admin.ch\)](https://www.admin.ch/gov/de/press releases/2021/01/21001).

³⁰ Princips concernent la posiziun da las instituziuns naziunals per promover e per proteger ils dretgs umans (princips da Paris), che l'Assamblea generala da las Naziuns Unidas ha approvà en sia resoluziun 48/134 dals 20 da december 1993 48/134 davart las instituziuns naziunals per promover e per proteger ils dretgs umans e che la sutcumissiuon per l'accreditaziun da l'Alleanza globala da las instituziuns naziunals da dretgs umans (AGINDU) ha preschentà en las Remartgas generalas da tala, <https://ganhri.org/accreditation/>.

³¹ Il Cussegl federal deliberescha la Missiva da cultura 2021–2024 (admin.ch).

³² Missiva da cultura 2016–2020.

autoritads, en la giustia, en l'administraziun ed en ils fatgs da l'instrucziun; il mantegniment e la promoziun da la lingua e cultura taliana e rumantscha en ils chantuns Tessin e Grischun.

70. Tenor ils artigels 21 e 22 da la Lescha federala davart las linguas naziunalas e la chapientscha tranter las cuminzanzas linguisticas³³ conceda la Confederaziun mintga onn al chantun Grischun ina contribuziun annuala da var 5,2 milliuns francs a favur da mesiras per proteger e per promover la lingua e la cultura rumantscha e taliana en il Grischun.³⁴ La Missiva da cultura prevesa per la perioda 2021–2024 ina contribuziun globala da 21 milliuns francs per promover la cultura e la lingua en il chantun Grischun.³⁵

71. Ils 9 da zercladur 2022 han l'Uffizi federal da cultura (UFC) ed il chantun Grischun suttascrit ina Cunvegna da prestaziun per la perioda 2021–2024 per mantegnair e per promover la lingua e cultura rumantscha e taliana.³⁶ La diversidad linguistica e regiunala è ina da las prioritads da questa cunvegna: Sustegnidas vegnan diversas mesiras per rinforzar la plurilinguitad da la purschida culturala (translaziun da projects culturals e d'occurrentzas culturalas, occurrentzas plurilinguas) e dal barat tranter las cuminzanzas linguisticas e tranter las regiuns (guidas, preschentaziuns sin autras tribunas, projects culturals) sco er la reflexiun davart quests temas. Da nov duain uffants e giuvenils rumantschs d'ordaifer il territori linguistic tradiziunal vegnir sustegnids tant entaifer sco er ordaifer il chantun Grischun d'emprender e da viver la lingua e da la cultura. La Confederaziun metta a disposiziun 400 000 francs per onn per sustegnair projects en la diaspora rumantscha.

72. Las represchentantas ed ils represchentants da la minoritad rumantscha inditgeschan, ch'els stettian en in dialog permanent e constructiv cun las autoritads davart la promoziun da la lingua e da la cultura rumantscha. Il Departament federal d'affars externs (DFAE) ha uschia lantschà il 2021 en collavuraziun cun il chantun Grischun, cun Radiotelevisiun Svizra Rumantscha (RTR) e cun la *Lia Rumantscha*³⁷ l'emprima Emna internaziunala da la lingua rumantscha (Emna rumantscha) sut il titel: «Rumantsch: in ferm toc Svizra».

73. Activitads culturalas en lingua taliana finanzadas dal chantun Tessin e da la Confederaziun vegnan organisadas en ils territoris da lingua taliana ed ordaifer ils territoris linguistic tradiziunal (p.ex. activitads culturalas a Berna).

74. Il chantun Friburg sustegna projects bilings independents da la lingua maioritara en ils conturns (p.ex. publicaziuns ed exposiziuns dal Museum Murten, Festival da la glisch a Murten).³⁸ En il Giura Bernais èn tschertas activitads culturalas da la minoritad da lingua tudestga vegnidas sustegnidas da las autoritads, tranter quellas p.ex. l'uniun da chant cristiana Moron.

75. Il Comité consultativ stima il grond engaschament finanziel cuntinuant da las autoritads a favur da la cultura e da la lingua da las minoritads linguisticas. El constatescha plinavant, ch'il sustegn finanziel per las minoritads linguisticas na contribuescha betg mo al mantegniment da lur cultura, mabain er a promover la conscienza per questas linguas e culturas ordaifer lur territori tradiziunal (guardar artigel 10).

76. La realisaziun efficazia da la Missiva da cultura e da las mesiras definidas en la cunvegna da prestaziun dals 9 da zercladur 2021 vegn a gidar tant las autoritads sco er las minoritads linguisticas a promover en moda structurada las premissas per l'ulteriur svilup da las linguas e culturas da las minoritads linguisticas sco element essenzial da lur identitad ed uschia a sustegnair la realisaziun da la Convenziun da basa.

77. Il Comité consultativ encuraschescha las autoritads da sustegnair er vinavant la lingua e la cultura da las minoritads linguisticas, er tras ina finanziaziun persistente.

Promover e sustegnair la cultura dals Jenics, Sinti e Manouches (artigel 5)

78. La Missiva da cultura prevesa er finamiras strategicas da la Confederaziun per promover e per sustegnair la cultura e l'identitad dals Jenics, Sinti e Manouches. Principalmain duain vegnir endrizzadas plazzas da staziunament e sustegnids projects culturals.

79. Dapi l'onn 2017 metta l'Uffizi federal da cultura a disposiziun 50 000 francs per onn per la promoziun da la cultura e da l'identitad dals Jenics, Sinti e Manouches.³⁹ Quests meds finansials vegnan surdads dal cussegl da la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers», che sa cumpona en moda paritetica da represchentantas e represchentants d'organisaziuns da minoritads sco er d'autoritads federalas, chantunalas e communalas, per financiar projects culturals da las minoritads. Ils meds finansials

³³ <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2009/821/rm>

³⁴ [Rapport statal](#), alinea 28.

³⁵ [Il Cussegl federal deliberescha la Missiva da cultura 2021–2024 \(admin.ch\)](#).

³⁶ [Rapport statal](#), alinea 28.

³⁷ La *Lia Rumantscha* è l'organisaziun tetgala da tut las uniuns linguisticas e culturalas rumantschas en il Grischun.

³⁸ [Rapport statal](#), alinea 84.

³⁹ [Rapport statal](#), alinea 151.

vegnan surdads a las organisaziuns da las minoritads tenor tscherts criteris ch'èn vegnids communitgads ordavant.

80. Ultra da quai serva il Plan d'acziun da la Confederaziun «per meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma» da l'onn 2016 sco orientaziun per la necessitad da la promoziun da la cultura dals Jenics, Sinti, Manouches e Roma. Per realisar quest plan d'acziun è vegnida nominada ina grupp da lavur.

81. Represchentantas e represchentants da las minoritads dals Jenics, Sinti e Manouches han pretendì, che la maioritad da la populaziun renconuschia e percepeschia meglier lur cultura respectiva. Plinavant han els declerà, ch'ils meds finanzials disponibels na bastian betg per organisar lur activitads. En quest connex han els er fatg attent a la necessitad d'in dialog permanent en furma d'inscunters regulars da tut las represchentantas e da tut ils represchentants dals Jenics, Sinti e Manouches sco er da las autoritads federalas, per discutir davart ils basegns culturals da questas minoritads. Tals inscunters gidassan er a stgaffir cundiziuns generalas transparentas per la finanziaziun.

82. La premissa per mantegnair e per sviluppar vinavant l'identitad e la cultura da personas cun ina moda da viver nomada è dentant er, ch'igl existia la pussaivladad da pudair finanziair ils custs da viver per la famiglia.⁴⁰ En quest connex han las represchentantas ed ils represchentants dals Jenics, Sinti e Manouches accentuà, quant impurtant ch'i saja per els, da pudair pratitgar libramain lur activitads professiunalas, oravant tut sco lavurants independents en il commerzi (numnadamain sco viagiaturs da commerzi) ed en in mastergn tradiziunal da lur cultura e da lur identitad respectiva.

83. Il Comité consultativ è vegnì infurmà che la pandemia da COVID-19 haja già consequenzas negativas per las activitads professiunalas dals Jenics, Sinti e Manouches. Pervia da la pandemia haja ina part da la clientella annullà tschertas lavurs dals Jenics, Sinti e Manouches (p.ex. mular cuntels en cuschina).⁴¹ Ultra da quai èsi vegnì rapportà, ch'il commerzi ambulat saja vegnì scumandà durant la pandemia. Quai n'ha betg mo chaschunà perditas d'entradas, mabain er difficultà da pratitgar la moda da viver nomada dals Jenics, Sinti e Manouches.

84. Il Comité consultativ regorda al fatg, ch'ils meds finanzials che vegnan mess a disposiziun per las activitads culturals da las minoritads naziunalas, ston esser commensurads per garantir il mantegniment da lur cultura ed identitad. Ultra da quai conferma el, che las proceduras da sustegn finanziar per projects per mantegnair e per sviluppar l'identitad e la cultura da personas cun ina moda da viver nomada stoppian esser gistas, transparentas ed accessiblas libramain. Plinavant ston ils interess da las personas che appartegnan a minoritads naziunalas areguard lur dretg da mantegnair e da sviluppar vinavant lur identitad e cultura specifica vegnir taclads e resguardads effectivamain en las decisiuns davart la surdada da meds finanzials. Il Comité consultativ accentuescha la finala, che la cultura dals Jenics, Sinti, Manouches e Roma cumpiglia ina retscha da valurs e d'usits specifics cun cumponentas impurtantas, sco differentas activitads artisanalas e comercialas tradiziunalas.

85. Il Comité consultativ beneventa la metoda structurada da las autoritads federalas, che correspunda essenzialmain als basegns, per sustegnair la protecziun e la promoziun da la cultura e da l'identitad dals Jenics, Sinti e Manouches. El è dentant da l'avis, ch'ils meds finanzials che stattan a disposiziun per ils Jenics, Sinti e Manouches na bastan betg per ademplir en moda cumplessiva ed adequata lur basegns en il sector cultural.

86. Ultra da quai è il Comité consultativ da l'opiniun, che l'artisanadi tradiziunal e las tradiziuns dals Jenics, Sinti e Manouches, che furman in element essenzial da lur cultura ed identitad, duessan vegnir promovids. En vista a las consequenzas negativas da la pandemia da COVID-19 per percepir ils dretgs culturals, economics e socials dals Jenics, Sinti e Manouches cun moda da viver nomada è il Comité consultativ da l'avis, ch'i fissan necessarias mesiras correspudentas da vart da las autoritads, per proteger questas minoritads cunter effects negativs da crisas u per mitigiar tals effects. Imaginabel fiss per exempel ina reducziun da las taxas per piazzas da staziunament u in auter sustegn finanziar per questas minoritads, per garantir che las personas che appartegnan a minoritads naziunalas possian profiter senza restricziuns dals dretgs garantids en l'artitgel 5 da la Convenziun da basa. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads d'evaluar – en stretga collavuraziun cun las personas che appartegnan a las minoritads pertutgadas – las mesiras prendidas e d'eliminar eventuals deficits.

87. Plinavant supplitgescha el las autoritads da consultar regularmain las represchentantas ed ils represchentants dals Jenics, Sinti e Manouches areguard lur basegns en vista ad ina promoziun efficazia da la cultura e da l'istorgia da la minoritad respectiva e d'eventualmain ponderar d'auzar anc ina giada il sustegn finanziar per questas minoritads per promover lur cultura. La finanziaziun duess er

⁴⁰ cf. [quart Parairi dal Comité consultativ davart la Svizra](#), alinea 44.

⁴¹ Fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers», Coronavirus und Halteplätze für fahrende Jenische, Sinti und Roma – recomandaziuns actualisadas en enclegientscha cun l'Uffizi federal da cultura. Per tut ils posts chantunals e communalas competents per las piazzas da staziunament per Jenics, Sinti e Roma, 3 da mars 2021.

cumpigliar la promoziun da l'artisanadi tradiziunal e da las professiuns tradiziunalas sco elements impurtants da la cultura e da l'identitad da questas minoritads.

88. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads d'evaluar – en stretga collavuraziun cun las minoritads pertutgadas – las mesiras prendidas per mitigiar las consequenzas socioeconomicas da la pandemia da COVID-19, spezialmain per persunas che appartegnan als Jenics, Sinti e Manouches, e d'eliminar eventuels deficits.

Quartiers permanents e piazzas da transit per Jenics, Sinti e Manouches (artitgel 5)

89. Las autoritads svizras differenzieschan tranter «plazzas da staziunament», q.v.d. plazzas occupadas l'enviern, e «plazzas da passagi», q.v.d. plazzas che vegnan duvradas principalmain la stad e mo per dimoras curtas, sco er «plazzas da transit», q.v.d. surfatschas pli grondas ch'èn situadas en la vischinanza da las axas principalas da traffic e che vegnan duvradas en emprima lingia da persunas betg svizras cun ina moda da viver nomada. Actualmain datti 16 plazzas da staziunament, 24 plazzas da passagi e 7 plazzas da transit en Svizra. Tenor las datas actualas⁴² è il dumber da las plazzas da staziunament s'augmentà per ina piazza (16 l'onn 2020, avant eri 15)⁴³, entant ch'il dumber da las plazzas da passagi è puspè sa reduci (32 l'onn 2016 e 24 l'onn 2020).⁴⁴ Tar las plazzas da transit è la situaziun sa megliera da ils ultims 5 onns (7 l'onn 2020, avant eri 5).⁴⁵

90. En Svizra vivan circa 30 000 Jenics. 2000 fin 3000 da quels han ina moda da viver nomada u mez nomada.⁴⁶ Datas exactas davart ils Sinti e Manouches n'existan betg, ma els èn bler pli paucs ch'ils Jenics. Tenor il rapport da la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers» (en quai che suonda «la fundaziun») da l'onn 2021⁴⁷ duvrassan ils Jenics ed ils Sinti tranter 40 e 50 plazzas da staziunament per pudair viver lur cultura. In quartier permanent vegn duvrà cunzunt durant l'enviern, ordaifer ils temps da viadi, po dentant er esser necessari, sch'i dat uffants ch'èn obligads d'ir a scola u persunas ch'èn malsaunas. En quai che concerna las plazzas da passagi che vegnan duvradas per regla da la primavaira fin l'atun, discorra il rapport numnà d'in basegn da var 80 plazzas.⁴⁸

91. Mo 3 da las 7 plazzas da transit existentas vegnan duvradas temporarmain.⁴⁹ Entant ch'ina part da las plazzas da passagi pon vegnir duvradas er da persunas viagiantas estras, èn autras resalvadas exclusivamain a las Svizras ed als Svizzers cun ina moda da viver nomada. Perquai s'augmenta il basegn da plazzas da transit. Quai è il motiv, per il qual persunas viagiantas estras ch'èn da passagi tras la Svizra sa ferman en lieus che n'èn betg reservads per els. Pervia da l'occupaziun irregulara e pervia da la concorrenza per il spazi limità disponibel, datti conflicts cun la populaziun indigena respectivamain cun ils Jenics, Sinti e Manouches cun ina moda da viver nomada (guardar artitgel 6). Tenor ils rapports vegnan duvradas circa 10 plazzas da transit per eliminar las mancanzas.⁵⁰

92. Durant la pandemia da COVID-19 è sa pegiurada la situaziun en connex cun las plazzas da staziunament e da passagi per Jenics, Sinti e Manouches.⁵¹ Igl è vegnì rapportà, che tscherts chantuns e tschertas vischnancas hajan serrà temporarmain intginas plazzas da staziunament existentas, uschia che persunas cun ina moda da viver nomada sajan vegnidas privadas da lur pussaivladad da pratitgar libramain lur cultura e ch'ellas sajan stadas exponidas ad ulteriuras ristgas per la sanadad durant la pandemia.

93. Represchentantas e represchentants dals Jenics, Sinti e Manouches han declerà, che la mancanza da plazzas da staziunament e da passagi saja anc adina in grond problem e che quai saja er in motiv per pregiudizis e per attatgas cunter els. En il chantun Son Gagl per exempel èsi vegnì ponderà da stgaffir ina nova piazza da passagi a Thal. Ma la vischnanca n'ha betg realisà quests plans, presuntivamain perquai ch'ella ha temì, che la populaziun portia plant cunter la construcziun da la piazza. Represchentantas e represchentants da la *Radgenossenschaft der Landstrasse*, da l'organisaziun tetgala dals Jenics, Sinti e Manouches, avevan fatg recurs cunter il conclus da la vischnanca dals 20 da matg 2019 da refusar la proposta d'endrizzar ina nova piazza da passagi.⁵² Cun

⁴² Fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers», Halteplätze für fahrende Jenische, Sinti und Roma in der Schweiz: Aktuelle Ausgangslage und künftiger Handlungsbedarf, 2021, disponibel sut [Bericht-2021-Halteplätze-für-fahrende-Jenische-Sinti-und-Roma-in-der-Schweiz.pdf \(stiftung-fahrende.ch\)](#).

⁴³ [quart Parairi dal Comité consultativ davart la Svizra](#), alinea 48.

⁴⁴ Guardar fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers», Halteplätze für fahrende Jenische, Sinti und Roma in der Schweiz – Aktuelle Ausgangslage und künftiger Handlungsbedarf, p. 21, 2021, disponibel sut [Bericht-2021-Halteplätze-für-fahrende-Jenische-Sinti-und-Roma-in-der-Schweiz.pdf \(stiftung-fahrende.ch\)](#).

⁴⁵ *ibid.*

⁴⁶ <https://www.bak.admin.ch/bak/de/home/sprachen-und-gesellschaft/jenische-und-sinti-als-nationale-minderheit/weiterfuehrende-informationen.html>

⁴⁷ Fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers», Halteplätze für fahrende Jenische, Sinti und Roma in der Schweiz – Aktuelle Ausgangslage und künftiger Handlungsbedarf, 2021, *loc. cit.*, disponibel sut [Bericht-2021-Halteplätze-für-fahrende-Jenische-Sinti-und-Roma-in-der-Schweiz.pdf \(stiftung-fahrende.ch\)](#).

⁴⁸ *ibid.*

⁴⁹ *ibid.*, p. 5.

⁵⁰ *ibid.*, p. 32.

⁵¹ *ibid.*, p. 18.

⁵² [Rapport statal](#), alinea 157.

la sentenza dals 18 da mars 2021 ha il Tribunal administrativ federal bain reconuschì il dretg da la *Radgenossenschaft der Landstrasse* da far protesta cunter la decisiun da la vischnanca⁵³. La finala ha el però refusà la protesta. Cunter questa sentenza ha la *Radgenossenschaft der Landstrasse* fatg recurs tar il Tribunal federal⁵⁴. Quel ha refusà il recurs en sia sentenza dals 18 da matg 2022 ed argumentà, che la *Radgenossenschaft der Landstrasse* n'haja betg cumprovà, ch'in dumber sufficient da ses commembers haja in interess giuridic per la chaussa.

94. L'onn 2019 aveva il chantun Neuchâtel concludì da stgaffir a Vaumarcus ina piazza da passagi per Jenics, Sinti e Manouches.⁵⁵ Cunter questa decisiun han las organisaziuns per la protecziun da la natira WWF e Pro natura fatg recurs. L'onn 2021 ha la Dretgira administrativa chantunala approvà il recurs. Sin quai è il project da construcziun vegni interrut.⁵⁶ Tenor las autoritads metta il chantun Neuchâtel a disposiziun a burgaisas e burgais svizzers cun ina moda da viver nomada – dapi l'onn 2017 e fin ch'i dat ina piazza uffiziala – ina piazza da staziunament provisorica per 20 rulottas.

95. Ultra da quai han las represchentantas ed ils represchentants dals Jenics, Sinti e Manouches deplorà, ch'il Plan d'acziun da la Confederaziun da l'onn 2016 «per meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Manouches e Roma en Svizra» («Plan d'acziun»)⁵⁷ n'è betg vegni realisà cun success. Ins n'ha fixà nagins termin exacts, sviluppà nagins mesiras concretas e n'endrizzà nagins mecanissem da surveglianza per ina realisaziun efficazia. Plinavant n'èn – tenor il rapport intermediar concernent la realisaziun dal Plan d'acziun⁵⁸, ch'è vegni fatg l'onn 2018 – er betg vegnidas organisadas scuntradas u occurrenzas consecutivas per discutir davart ils resultats e l'ulteriur proceder (guardar er artigel 15).

96. Tenor las autoritads federalas collavuran la Confederaziun ed ils chantuns per eliminar la mancanza da piazzas da staziunament. Il Plan d'acziun da l'onn 2016 ha servì sco mussavia per tut las lavurs sin plaun federal e cun organisaziuns partenarias. Ils chantuns han survegnì meds finanziari per endrizzar piazzas da staziunament e da passagi. Per quai che concerna las piazzas da transit, è la Confederaziun – sut la direcziun da l'Uffizi federal da cultura ed en stretga collavuraziun cun l'Uffizi federal da svilup dal territori e cun ils chantuns – actualmain vid elavurar in nov concept che s'occupa dals basegns territorials dals viagiants esters. Exempels concrets: Il favrer 2020 han las votantas ed ils votants dal chantun Berna acceptà il project per endrizzar ina piazza da transit a Wileroltigen per persunas estras cun ina moda da viver nomada.⁵⁹ Las lavurs da construcziun per questa piazza da transit duain vegnir terminadas l'onn 2024. En il chantun Berna vegnan plinavant construidas ulteriuras piazzas da staziunament e da passagi. Las piazzas da staziunament e da passagi a Herzogenbuchsee, a Muri ed ad Erlach èn en planisaziun resp. en construcziun.⁶⁰ En il chantun Basilea-Citad è vegnida averta il november 2018 ina piazza da staziunament e da transit cun diesch parcelas.⁶¹ La piazza po vegnir utilisada tant da persunas che appartegnan a minoritads svizras cun ina moda da viver nomada (Jenics, Sinti e Manouches) sco er da viagiantas e viagiants esters.⁶² Durant la stad serve la piazza sco piazza da transit e durant l'enviern sco piazza da staziunament.

97. Il Comité consultativ conferma che la moda da viver nomada u mez nomada dals Jenics, Sinti, Manouches e Roma – independentamain da quai, sch'els èn burgais svizzers u betg – è in dals elements essenzials da lur istorgia, da lur cultura e da lur identitad. Bain èn en emprima lingia ils chantuns cumpetents per stgaffir piazzas da staziunament, da transit e da passagi. La Confederaziun pudess dentant surpigliar ina rolla directiva per terminar la bloccada e per procurar ch'ils chantuns e las vischnancas observian efectivamain las obligaziuns internaziunalas da la Svizra concernent ils dretgs umans.

98. Il Comité consultativ beneventa las stentas e la prontezza da la Confederaziun d'eliminar la mancanza da piazzas publicas da staziunament, da transit e da passagi. En quest connex vuless il Comité consultativ menziunar plain satisfacziun la construcziun d'ina piazza da transit a Wileroltigen en il chantun Berna, che vegn ad esser reservada exclusivamain per viagiants esters. Tenor l'avis dal Comité consultativ pudess quai esser in exempel per ils auters chantuns per meglierar la situaziun. El beneventa er che tant las autoritads federalas sco er las autoritads chantunales resguardan ils interess da las viagiantas e dals viagiants esters cun planisar novas piazzas (guardar er artigel 3).

99. Malgrà las stentas da la Confederaziun, inclusiv las contribuziuns finanzialas als chantuns, è il Comité consultativ da l'avis, che las mesiras actualas na bastan betg en la pratica. El sustegna las

⁵³ ibid.

⁵⁴ ibid.

⁵⁵ [Rapport statal](#), alinea 163.

⁵⁶ ibid.

⁵⁷ [Plan d'acziun Jenics, Sinti, Roma: Il Cussegl federal conferma la mira \(admin.ch\)](#).

⁵⁸ Fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers», Departament federal da l'intern, Uffizi federal da cultura 2018b.

⁵⁹ [Rapport statal](#), alinea 146.

⁶⁰ ibid.

⁶¹ [Rapport statal](#), alinea 163.

⁶² ibid.

constataziuns da la fundaziun areguard la mancanza da piazzas publicas da staziunament, da transit e da passagi e deplorescha fitg, ch'il Plan d'acziun 2016 n'è betg vegnì realisà en moda adequata per far remedura en chaussa. Il Comité consultativ è preoccupà da questa situaziun, perquai ch'ella restrenscha las pussaivladads dals Jenics, Sinti e Manouches da pratitgar lur moda da viver nomada tradiziunala. Ultra da quai na vegn betg respectà il giavisch d'in dumber creschent da giuvens Jenics, Sinti e Manouches da mantegnair questa tradiziun.

100. Il Comité consultativ pretenda da las autoritads da tut ils plauns d'augmentar – en collavuraziun cun las acturas ed ils acturs relevants, inclusiv las vischnancas pertutgadas – il dumber da piazzas da staziunament, da transit e da passagi.

101. Il Comité consultativ supplitgescha instantamain las autoritads d'endrizzar in mecanissem per survegliar la realisaziun efficazia dal Plan d'acziun per meglierar las cundiziuns da viver da las viagiantas e dals viagiants e per promover la cultura dals Jenics, Sinti, Manouches e Roma. Ultra da quai duain ellas procurar che la participaziun da tut las acturas e da tut ils acturs relevants, inclusiv las persunas che appartegnan a las cuminanze pertutgadas, a las proceduras da decisiun saja garantida.

Fermadas spontanias (artitgel 5)

102. La legislaziun federala na cuntegna nagina definiziun per «fermada spontana».⁶³ Da l'utilisaziun da la noziun en la pratica pon vegnir deducids tranter auter ils suandants criteris: (i) la fermada ha lieu sin ina parcella che n'è betg determinada sco piazza da passagi, da staziunament u da transit uffiziala; (ii) la fermada ha lieu sin ina parcella privata (u pli darar publica), che vegn normalmain utilisada per auters intents, en spezial per intents agriculs; (iii) il proprietari dal bain immobigliar (per regla ina pura u in pur) ed ils viagiants fan ina cunvegna a bucca u en scrit per la fermada; (iv) la fermada è temporara, q.v.d. ella ha lieu per regla ina fin duas giadas per onn per maximalmain 4 emnas; (v) savens sa ferman gruppas pli pitschnas da viagiants svizzers u esters.⁶⁴

103. Concernent il rom giuridic per fermadas spontanias datti differents decrets cun disposiziuns respectivas. Tenor la Lescha federala davart la planisaziun dal territori na dovri nagina permissiun per fermadas spontanias.⁶⁵ Sin plaun chantunal è la situaziun giuridica per fermadas spontanias differenta. Intgins chantuns han reglà las fermadas spontanias explicitamain en la lescha, auters percenter betg.⁶⁶ Tenor la Confederaziun èn fermadas spontanias in med impurtant per cumpensar temporarmain la mancanza da piazzas da staziunament.

104. Ils interlocutors dal Comité consultativ han inditgà ch'i na saja betg cler, co ir enturn cun fermadas spontanias en la pratica, perquai ch'i manchian reglas precisas. Pervia da las differenzas concernent la situaziun giuridica en ils chantuns sajan fermadas spontanias difficilas ed incalculablas. Plinavant èn vegnidas numnadas ulteriuras difficultads praticas en connex cun la realisaziun da prescripziuns davart l'utilisaziun dal terren u autras restricziuns legalas sin plaun communal (p.ex. reglas da campar).

105. Il Comité consultativ è da l'avis, che la mancanza da disposiziuns legalas cleras e previsiblas per fermadas spontanias da Jenics, Sinti e Manouches cun ina moda da viver nomada po chaschunar formalitads exageradas, quai che restrenscha fermamain la moda da viver dals viagiants. Perquai suttastritga il Comité consultativ la necessitad da fixar disposiziuns e proceduras legalas cleras e previsiblas per reglar fermadas spontanias.

106. Il Comité consultativ encuraschescha las autoritads federalas, chantunales e communalas d'elavurar e da realisar – en enclegientscha cun las persunas participadas pertutgadas, inclusiv las cuminanze pertutgadas – disposiziuns legalas cleras e previsiblas per fermadas spontanias.

Dialog intercultural e respect vicendaivel (artitgel 6)

107. Ils interlocutors dal Comité consultativ han inditgà ch'i regia en la societad in clima general da toleranza envers las minoritads linguisticas. Las autoritads federalas, chantunales e communalas gidan cun differentas mesiras e cun differents programs a promover in clima da chapientscha vicendaivla e da respect envers las minoritads linguisticas (guardar artitgel 5). Ils 23 da settember 2018 han las votantas ed ils votants refusà l'iniziativa dal pievel «Mo ina lingua estra en la scola primara»⁶⁷ che vuleva restrenscher il dumber da las linguas obligatoricas en la scola primara dal chantun Grischun (guardar artitgel 14). Las represchentantas ed ils represchentants da la minoritad rumantscha han

⁶³ Center svizzer da cumpetenza per ils dretgs umans (CSDU), «Fahrende Lebensweise: Der spontane Halt, Rechtslage, Praxis und Handlungsempfehlungen», 1. da matg 2020, p. 5, disponibel sut [Spontanhalt – Stiftung Zukunft für Schweizer Fahrende \(stiftung-fahrende.ch\)](https://www.stiftung-fahrende.ch/).

⁶⁴ ibid.

⁶⁵ Center svizzer da cumpetenza per ils dretgs umans (CSDU), «Fahrende Lebensweise: Der spontane Halt, Rechtslage, Praxis und Handlungsempfehlungen», 1. da matg 2020, loc. cit., disponibel sut [Spontanhalt – Stiftung Zukunft für Schweizer Fahrende \(stiftung-fahrende.ch\)](https://www.stiftung-fahrende.ch/).

⁶⁶ ibid.

⁶⁷ Per detagls guardar [quart Parairi dal Comité consultativ davart la Svizra](#), alineas 60 e 105.

beneventà quai. Las minoritads linguisticas han accentuà la necessitad da promover las linguas uffizialas da la Confederaziun tant en l'administraziun federala sco er en las administraziuns chantunalas dals chantuns bi- e triling (guardar artitelg 10 e 15).

108. L'onn 2019 ha l'Uffizi federal da statistica fatg ina retschertga davart il tema «moda da viver nomada», per survegnir ina survista da las sfidas per la convivenza da differentas gruppas da la populaziun en Svizra. Ils resultats mussan l'acceptanza sociala da la moda da viver nomada en Svizra. Dus terzs (67 %) da la populaziun han chattà, che las persunas cun ina moda da viver nomada sajan ina part da la diversitad svizra, entant che stgars in terz (31 %) n'han betg sustegnì quai. 56 pertschient da la populaziun han ditg, ch'els beneventassan, sche la Svizra faschess dapli per questas persunas, 43 pertschient èn s'exprimids cunter quai. La retschertga vegn a la conclusiun che la moda da viver nomada vegn bain acceptada en general, ma che la populaziun n'è betg propi perina areguard la dumonda, sch'ins duai far dapli per la sustegnair e per la promover.⁶⁸

109. Ultra da quai ha la retschertga mussà che la populaziun sa en general pauc davart ils Jenics, Sinti e Manouches. Malgrà che 63 pertschient da la populaziun han chattà, che la cultura da las minoritads cun ina moda da viver nomada saja in enritgiment per la Svizra, èn 75 pertschient stads da l'avis, ch'i dovria dapli infurmaziuns davart l'istorgia e davart la cultura dals Jenics, Sinti e Manouches. 82,4 pertschient da las persunas interrogadas han per exempel valità l'ingiustia commessa da la *Pro Juventute* sco «schoccanta». Fin ils onns 1970 ha la *Pro Juventute* persequità la politica parzialmain uffiziala, che aveva la finamira da collocar geniturs jenics e da laschar adoptar lur uffants da burgaisas e burgais svizras «normals».⁶⁹ En il rom da l'acziun «Kinder der Landstrasse» han ins preni davent 600 uffants jenics da lur famiglias e mess sut la tgira dal stadi.⁷⁰ 65,8 pertschient han inditgà, che quests eveniments istorics stoppian vegnir tematisads en ils cudeschs da scola (guardar artitelg 12). Cumbain che la cultura da questas gruppas vegn vesida sco enritgiment per la Svizra, è la maioritad da l'avis, ch'i na saja betg necessari da la promover.⁷¹

110. Las represchentantas ed ils represchentants dals Jenics, Sinti, Manouches e Roma han rendì attent a la necessitad da meglierar las enconuschientschas da la maioritad da la populaziun davart lur istorgia e lur cultura. Il quità principal dals Jenics, Sinti, Manouches e Roma era il fatg, che la maioritad da la populaziun n'enconuscha betg lur istorgia, en spezial quella dals Roma, Sinti e Jenics ch'èn daventads victimas dal holocaust durant la Segunda Guerra mundiala, sco er la violaziun dals dretgs umans che la *Pro Juventute* ha commess envers uffants jenics. Ils plans d'instrucziun ed ils meds d'instrucziun chantunals na cuntregnan betg avunda infurmaziuns en chausa (guardar artitelg 12). Ils interlocuturs dal Comité consultativ han er rendì attent al fatg, che l'antiziganissem na vegn betg reconuschì sco furma specifica dal rassissem.

111. Las represchentantas ed ils represchentants dals Roma han rapportà da problems en connex cun lur inclusiun en la societad svizra e cun l'egualitad davant la lescha. Igl è vegnì menziunà, ch'intgins commembers da la cuminanza dals Roma na tradeschan betg lur appartegnientscha etnica per tema da discriminaziun. Per far frunt a quai dovri mesiras da sensibilisaziun per l'istorgia e la cultura dals Roma. Els han er fatg attent a la necessitad d'in dialog permanent cun las autoritads. Ultra da quai han els punctuà, ch'els sajan dependents d'in sustegn finanziel adequat da las autoritads per realisar lur activitads. Tenor la Roma Foundation è quest sustegn stà insufficient ils ultims 4 onns (per ina perioda da 4 onns èn vegnids mess a disposiziun var 10 000 francs per tut las organizaziuns dals Roma).

112. Areguard las persunas estras che vegnan la stad en Svizra e che dovran las plazzas da transit resalvadas ad ellas (guardar artitelg 3 e 5) èsi vegnì rapportà, che las relaziuns tranter quellas ed ils Jenics, Sinti, Manouches e Roma da naziunalitad svizra sajan mintgatant tendidas. Il Comité consultativ è vegnì infurmà en spezial, che tschertas gruppas hajan in'aversiun da duvra u da parter ina structura, nua ch'els viagians esters sa ferman. Questa aversiun saja d'attribuir oravant tut al fatg, che persunas estras èn per il solit da viadi en grondas gruppas ed han perquai auters basegns concernent las plazzas. Las tensiuns s'augmentan pervia da la mancanza da plazzas (guardar artitelg 5).

113. Represchentantas e represchentants da la minoritad gidieua han rapportà, ch'i haja dà dapli incidents antisemitics ils ultims onns en connex cun la pandemia da COVID-19. En il rapport per l'onn 2020 ha la «Coordination intercommunautaire contre l'antisémitisme et la diffamation» (CICAD) documentà 141 cas preoccupants – la tendenza mussa vers ensi (+41 % cumpareglià cun l'onn precedent). Cas antisemitics èn vegnids registrads cunzunt en l'internet ed en las medias. Tenor l'ultim rapport da la Federaziun svizra da las communitads israelitas dal 2021 pon ins nudar in augment dals cas antisemitics registrads en il mund real, en spezial en furma d'offensiuns e da mulestas verbalas, sco er en il mund digital (augment da 66 % cumpareglià cun l'onn precedent). Tuttas duas organizaziuns han suttastritgà las consequenzas ordvart negativas da la pandemia da COVID-19 per

⁶⁸ Guardar il rapport «Discriminaziun rassistica en Svizra», p. 174, disponibil sut [Rapport Discriminaziun rassistica en Svizra \(admin.ch\)](#).

⁶⁹ [Quart Parairi dal Comité consultativ davart la Svizra](#), alinea 43.

⁷⁰ Guardar las paginas d'internet dal Cussegl da l'Europa e da la OSCE/ODIHR davart quest tema sut: [Schweiz \(coe.int\)](#).

⁷¹ Guardar il rapport «Discriminaziun rassistica en Svizra», p. 175, disponibil sut [Rapport Discriminaziun rassistica en Svizra \(admin.ch\)](#).

pleds instigants, en spezial per plects instigants en l'internet, en commentaris da social media d'aderentas ed aderents da teorias conspirativas e d'uschenumnads «rebels cunter corona», ch'èn ina basa favuraivla per talas discriminaziuns.

114. Il Comité consultativ è er vegn infurmà davart l'augment dal rassissem cunter persunas muslimas en Svizra durant ils ultims onns. L'onn 2015 è il dumber d'incidents cunter Muslimas e Muslims s'augmentà fermamain. Dapi l'onn 2016 mussa il sistem per registrar datas DoSyRa⁷² in dumber da cas constantamain aut. L'onn 2020 è vegnids registrads 55 incidents antimuslims (da totalmain 572 annunzias) e l'onn 2019 medemamain 55 incidents (da totalmain 352 annunzias).⁷³ Er l'ostilitad che tutga en la categoria dal rassissem antiarab, datti anc adina savens (46 cas l'onn 2020 e 28 cas l'onn 2019).⁷⁴ Tenor il rapport da la Rait da consultaziun per victimas da rassissem da l'onn 2021 è l'ostilitad envers persunas muslimas il motiv da discriminaziun che vegn inditgà il pli savens (53 cas) suenter xenofobia e rassissem cunter persunas da pel stgira (guardar qua sutvart).⁷⁵ Il Comité consultativ è vegn infurmà, che l'augment dal rassissem cunter persunas muslimas stettia er en in connex cun l'iniziativa dal pievel «Gea al scumond da cuvrir la fatscha» dal mars 2021.⁷⁶

115. Er il rapport dal Servetsch per il cumbat cunter il rassissem menziunescha il rassissem cunter persunas da pel stgira.⁷⁷ L'onn 2019 ha il DoSyRa registrà 132 cas da rassissem cunter persunas da pel stgira, quai tar totalmain 352 annunzias da discriminaziun rassistica.⁷⁸ L'onn 2020 è vegnids registrads 206 cas da rassissem cunter persunas da pel stgira da totalmain 572 cas da rassissem.⁷⁹ Il rassissem cunter persunas da pel stgira è – suenter xenofobia – il motiv da discriminaziun numnà il pli savens.⁸⁰ Tenor il rapport da la Rait da consultaziun per victimas da rassissem da l'onn 2021, che sa basa sin la banca da datas DoSyRa, è il rassissem cunter persunas da pel stgira cun 207 annunzias – suenter xenofobia (208 cas registrads) – il motiv da discriminaziun numnà il pli savens.⁸¹

116. Il Comité consultativ renda danovamain attent al fatg, che l'«artitgel 6(2) cuntegna l'obligaziun da las parts contractantas da proteger tut las persunas cunter violenza e discriminaziun pervia da l'etnia, cun auters plects, betg mo persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas». ⁸² Ultra da quai conferma il Comité consultativ ch'in augment general da crims per odi motivads tras xenofobia po tuttavia er avair consequenzas per las minoritads naziunalas. Plinavant suttastritga el che las parts contractantas èn obligadas da prender mesiras adattadas per proteger persunas che pon esser exponidas pervia da lur identitad etnica, culturala, linguistica u religiosa ad acts discriminants, ostils u violents u a smanatschas da tals acts. «Minoritads na pon betg prosperar en ina societad, nua ch'i na vegn betg tolerada la diversitad u nua che quella serva schizunt sco stgisa per crims per odi e per discriminaziun.»⁸³

117. Sco emprim beneventa il Comité consultativ il clima general da respect envers las minoritads linguisticas en la societad; el è dentant da l'avis ch'i dovra ulteriuras stentas per promover la pratica da la plurilinguitad en las administraziuns da la Confederaziun e dals chantuns bilings e trilings (guardar artitgel 10 e 15).

118. Sco segund prenda il Comité consultativ enconuschientscha cun satisfacziun dals resultats d'ina enquesta davart il tema «Moda da viver nomada». Da quella resorta che la maioritad da las persunas interrogadas ha ina tenuta positiva envers persunas cun ina moda da viver nomada. Tuttina è il Comité consultativ da l'avis che las enconuschientschas en general manglusas da la maioritad da la populaziun davart l'istorgia, la cultura e la tradiziun dals Jenics, Sinti, Manouches e Roma impedeschan il dialog interetnic ed ina societad inclusiva. Il Comité consultativ vul accentuar che l'installaziun d'ina societad che promova il respect vicendaivel e la chapientscha tranter las differentas appartegnientschas etnicas, religiosas e culturalas, è da gronda impurtanza.

⁷² Sistem da documentaziun per rassissem. Quest sistem da documentaziun e da monitoring è ina banca da datas cuminaivla che serva tant per administrar ils cas entaifer il post sco er per survegliar ils cas en general. Ils posts da cussegliaziun participants registreschan là ils cas ch'els han elavurà. A las datas personalas sensibilas han access mo ils posts che registreschan talas. Las ulteriuras datas cuntegnan il profil anonimà dal cas.

⁷³ Guardar il rapport «Discriminaziun rassistica en Svizra» 2019–2020, p. 145, disponibil sut [Rapport Discriminaziun rassistica en Svizra \(admin.ch\)](#).

⁷⁴ ibid.

⁷⁵ Rait da consultaziun per victimas da rassissem, rapport davart la discriminaziun rassistica en Svizra sin basa dal sistem da documentaziun per rassissem DoSyRa, disponibil sut [CFR: Monitoring naziunal – Cas da rassissem da la lavur da cussegliaziun da schaner fin december 2021 \(1368-D\) \(admin.ch\)](#).

⁷⁶ <https://www.theguardian.com/world/2021/mar/07/switzerland-on-course-to-ban-wearing-of-burqa-and-niqab-in-public-places>

⁷⁷ Guardar il rapport «Discriminaziun rassistica en Svizra», disponibil sut [Rapport Discriminaziun rassistica en Svizra \(admin.ch\)](#).

⁷⁸ La sistematica da registraziun dal sistem da documentaziun DoSyRa è vegnida revedida l'onn 2020. Perquai na pon ins betg cumparegliar il dumber dals cas directamain cun quels dals onns precedents. La repartiziun dals cas è percenter cumparegliabla.

⁷⁹ Guardar il rapport «Discriminaziun rassistica en Svizra», p. 175, disponibil sut [Rapport Discriminaziun rassistica en Svizra \(admin.ch\)](#).

⁸⁰ ibid.

⁸¹ Rait da consultaziun per victimas da rassissem, rapport davart la discriminaziun rassistica en Svizra sin basa dal sistem da documentaziun per rassissem DoSyRa, disponibil sut [CFR: Monitoring naziunal – Cas da rassissem da la lavur da cussegliaziun da schaner fin december 2021 \(1368-D\) \(admin.ch\)](#).

⁸² [Comité consultativ, Commentari tematic nr. 4](#), alineia 55.

⁸³ [Comité consultativ, Commentari tematic nr. 4](#), alineia 55.

119. Plinavant deplorescha il Comité consultativ fitg, che la mancanza da plazzas da staziunament, da passagi e da transit chaschuna tensiuns tranter personas svizras ed estras cun ina moda da viver nomada (guardar er artitgel 5).

120. La finala è il Comité consultativ fermamain preoccupà da l'augment da l'ostilitad publica, er en las medias socialas, envers personas che appartegnan a la minoritad gidieua. Cun displaschiar constatescha il Comité consultativ ina tenuta sumeglianta envers las cuminanze musulmas e differents cas da rassissem cunter personas da pel stgira.

121. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads da rinforzar lur stentas per cumbatter tut las furmas da rassissem e d'intoleranza, inclusiv l'antiziganissem, l'antisemitissem sco er l'ostilitad envers personas da pel stgira ed envers Muslimas e Muslims. Plinavant duessan las autoritads rinforzar lur stentas per impedir la derasaziun da plets instigants en las medias socialas, quai en stretga collavuraziun cun ils purschiders d'internet e cun las gruppas da la populaziun ch'èn pertutgadas il pli fitg da plets instigants.

Protecziun cunter ostilitad, violenza, crims e violenza per odi (artitgel 6)

122. Il Cudesch penal na cuntegna naginas disposiziuns specificas concernent ils crims per odi, cumbain ch'ils crims per odi vegnan perseguitads en il rom da las disposiziuns davart discriminaziun e plets instigants. Particularmain tenor l'artitgel 261bis⁸⁴ dal Cudesch penal svizzer vegn chastià tgi che appellescha publicamain d'odiar u da discriminar ina persuna u ina gruppa da personas tranter auter pervia da sia razza, sia etnia u sia religiun. Ils crims per odi na registreschan la polizia, la procura publica e la justia betg sco atgna categoria.⁸⁵ Mancar mancan er datas davart ils motivs per crims per odi. Las unicas infurmaziuns che stattan a disposiziun davart crims per odi èn statisticas da l'Uffizi federal da statistica davart sentenzias en connex cun ils artitgels 261 e 261bis dal Cudesch penal.⁸⁶ Il Servetsch d'infurmaziun da la Confederaziun rimna ed analisescha las sentenzias e las decisiuns che stattan en connex cun l'artitgel 261bis, e la Cumissiun federala cunter il rassissem tgira ina banca da datas cun las sentenzias e cun las decisiuns da las autoritads chantunales da persecuziun penala e da las dretgiras chantunales sco er dal Tribunal federal, che stattan en connex cun l'artitgel 261bis.⁸⁷

123. Tenor il rapport da la Fundaziun cunter rassissem ed antisemitissem da l'onn 2021 han differentas organisaziuns che cumpiglian il territori germanofon, italofoon e rumantsch, registrà 1024 acts antisemitics en Svizra.⁸⁸ Questa cifra è s'augmentada en cumparegliaziun cun l'onn 2020. Quella giada èn vegnids registrads 679 incidents.⁸⁹

124. Al Comité consultativ èn vegnids annunziads differents cas da violenza per odi rassistica e xenofoba, antisemitica, antimuslima ed antinaira, ch'è vegnida commessa durant la perioda da rapport. Tranter auter èn vegnids annunziads incidents rassistics e xenofobs (p.ex. vandalissem vi d'ina chasa da scola ed en ils indrizs vischins cun simbols dals nazis, inclusiv graffitis da la crusch giavunada; fotografias da migrantas e migrants nairs, che faschevan part d'ina exposiziun davart il tema migraziun, èn vegnidas tschufagnadas cun color sco er sgrifladas). Er attatgas corporalas cunter personas èn vegnidas annunziadas (p.ex. è ina muslima che purtava in faziol da chau, vegnida offendida en moda antimuslima ed in um l'ha stuschada giu da ses velo, uschia ch'ella è sa blessada). Er resultan adina puspè attatgas cunter la proprietad (p.ex. è vegnida ruinada repetidamain ina fanestra en in sutpassadi da peduns, che tutga al biro d'ina partida politica, quai cun tartagnim, cun tatgaders e cun appels a violenza rassistics ed antisemitics).

125. Represchentantas e represchentants da la minoritad gidieua han rapportà, ch'els experimenteschian odi en differents secturs e che la segirezza saja anc adina ina sfida per els. Igl è vegni rendì attent ad in pèr cas mediatissads. Uschia è vegni deponi l'onn 2021 in pachet charnpiertg davant la sinagoga da Losanna, ed a Genevra èsi vegni bittà charn-portg sin l'edifiz.⁹⁰ 4 dis pli tard ha ina dunna empruvà da tschufagnar cun charn-portg las portas da la sinagoga da la Communitad

⁸⁴ Cuntegn da l'artitgel 261bis: «Tgi che incitescha publicamain d'odiar u da discriminar ina persuna u ina gruppa da personas pervia da sia razza, pervia da sia etnia, pervia da sia religiun u pervia da sia orientaziun sexuala; tgi che derasa publicamain ideologias che han la finamira da discreditari u da disfamar sistemacamain questas personas u questas gruppas da personas; tgi che organisescha, promova u sa partecipescha ad accziuns da propaganda cun la medema finamira; tgi che discreditatescha u discriminescha publicamain en ina moda che cuntrafa a la dignitad umana ina persuna u ina gruppa da personas cun plets, cun scrittras, cun maletgs, cun gests u cun metter maun vi dad ella pervia da sia razza, pervia da sia etnia, pervia da sia religiun u pervia da sia orientaziun sexuala ubain tgi che snega, bagatellisescha malamain u emprova da giustificar per quests motivs genocids u auters crims cunter l'umanitad; tgi che refusa ad ina persuna u ad ina gruppa da personas pervia da sia razza, pervia da sia etnia, pervia da sia religiun u pervia da sia orientaziun sexuala ina prestaziun offerida ch'è destinada a la generalitad, vegn chastià cun in chasti da detenziun fin a 3 onns u cun in chasti pecuniar.»

⁸⁵ Guardar pagina d'internet da la OSCE-ODIHR davart la rapportaziun da crims per odi, disponibla sin [Schweiz | HCRW \(osce.org\)](https://www.osce.org/hcrw).

⁸⁶ ibid.

⁸⁷ ibid.

⁸⁸ Rapport cunter antisemitissem 2021, disponibel sut il suandant link: [antisemitismusbericht2021 \(swissjews.ch\)](https://www.swissjews.ch/antisemitismusbericht2021).

⁸⁹ ibid.

⁹⁰ Guardar [Rapport sur l'antisémitisme en Suisse romande 2020 | CICAD](https://www.cicad.ch/fr/rapport-sur-lantisemitisme-en-suisse-romande-2020), p. 54.

liberala gidieua da Geneva, avant che bittar ina part da questa charn-portg en direcziun da l'edifizi.⁹¹ Las represchentantas ed ils represchentants da la minoritad gidieua han plinavant rapportà, che lur quità il pli grond saja quel, ch'i n'exista nagina disposiziun penala en Svizra che scumonda da mussar simbols che servan a derasar ed a glorifitgar il naziunalsocialissem en la publicitad. Els han menziunà plirs incidents ch'èn capitads durant l'onn 2021. Il favrer 2021 èn per exempel vegnidas gravadas parolas antisemiticas ed ina crusch giavunada en la porta da la sinagoga a Bienna. Il schaner 2021 han numerusas personas disturbà in event da Zoom da la Communitad liberala gidieua da Turitg (JLG) davart il Museum a la Brunngasse tras fotografias da Hitler e tras tartagnims obscens.⁹²

126. Il favrer 2022 ha il Cussegl federal renconuschì en sia posiziun tar ina moziun parlamentara, che «preschentar ed instrumentalisar segns dal naziunalsocialissem po esser fitg consternant e fitg engrevgiant, cunzunt per las victimas dal holocaust e per lur confamigliars resp. descendents»⁹³. El ha però constatà, che «l'utilisaziun da simbols rassistics en la publicitad senza intent da far propaganda è mo indirectamain en cas da pregiuditgar la dignitad umana e la pasch publica. La libertad d'opiniun (art. 16 da la Constituziun federala) na vala betg absolutamain, ella po vegnir restrenschiada per proteger ils dretgs da terzas personas. Tenor la giurisdicziun dal Tribunal federal stoi dentant vegnir tolerà, ch'i vegnan defendidas er opiniuns maldeschentas, er sch'ellas èn intolerablas per la maioritad».⁹⁴

127. Ils interlocutors dal Comité consultativ han er rendì attent al fatg, che l'antiziganissem duai vegnir sentenzià expressivamain en tut ils secturs da la vita per garantir l'egualitad cumplaina ed efectiva dals Jenics, dals Sinti e Manouches e dals Roma .

128. En vista als gronds custs da segirezza che pertutgan cunzunt las minoritads gidieuas e muslimas, ha il Cussegl federal concludì il fanadur 2018 da cofinanziar ils custs per garantir la segirezza da las minoritads cun basegns da protecziun speziala. A partir dal 1. da schaner 2023 duain ultra da quai instituziuns da las minoritads cun basegns da protecziun speziala survegnir contribuziuns da sustegn pli autas. Ils 13 d'avrigl 2022 ha il Cussegl federal concludì, ch'ils meds finansials da 500 000 francs per onn duain vegnir augmentads sin 2,5 milliuns francs per la perioda da 2023 fin 2027.⁹⁵ Cun questas contribuziuns duain vegnir sustegnids en spezial mesiras architectonicas e tecnicas sco er concepts da segirezza cumplexs.⁹⁶

129. Il Comité consultativ accentuescha, ch'ils stadis contractants èn obligads da prender mesiras adattadas per proteger umans che pon esser exponids, pervia da lur identitad etnica u religiusa ad acts discriminants, ostils u violents u a la smanatscha da tals acts. Plinavant affirmescha el, che – en cas penalmain relevants tut las furmas da rassissem u d'intoleranza ston vegnir sentenziadas u persequitadas e chastiadas effizientamain.

130. Il Comité consultativ sa fa gronds quitads davart l'augment dals crims per odi durant ils ultims onns, ch'è vegnì annunzià. El sa fa er fastidis, che las autoritads da persecuziun penala na registreschan ils crims per odi betg sco atgna categoria da malfatgs. La mancanza da datas davart ils motivs da crims per odi è medemamain problematica.

131. Il Comité consultativ beneventa il sustegn finanziar per dumagnar ils problems da segirezza, cun ils quals intginas communitads èn confruntadas; el parta dentant dal tutfatg ils quitads da la minoritad gidieua e sa fa fastidis, ch'i na dat nagina disposiziun legala explicita che scumonda da preschentar simbols che servan a derasar ed a glorifitgar il naziunalsocialissem en la publicitad.

132. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads d'utilisar las prescripziuns giuridicas existentas per persequitar en moda efficazia la preschentaziun da simbols che servan a derasar ed a glorifitgar il naziunalsocialissem en la publicitad e per chastiar explicitamain ina tala preschentaziun.

133. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads da procurar, che las mesiras previsas per ils crims per odi vegnian realisadas efficizamain, quai per garantir, ch'ils crims per odi cunter personas che appartegnan a minoritads naziunales e cunter autras communitads che vivan en Svizra, vegnian registrads en moda pli effizienta ed intercurids da la polizia sco er per che las delinquentas ed ils delinquentes supponids vegnian persequitads en moda ordinaria.

134. Il Comité consultativ intimescha las autoritads da rinforzar lur stentas per cumbatter cunter ils crims per odi, tranter auter cun registrar datas classifitgadas che resguardan er ils motivs per ils crims per odi.

⁹¹ ibid.

⁹² Guardar er [Rapport cunter l'antisemitissem 2021 da la FSCI e da la GRA \(swissjews.ch\)](#).

⁹³ Per detagls guardar la pagina d'internet dal parlament svizzer, disponibla sin [21.4354 | Nagina glorificaziun dal Terz Reich. Nazismobilik im öffentlichen Raum ausnahmslos verbieten | Geschäft | Das Schweizer Parlament \(parlament.ch\)](#).

⁹⁴ ibid.

⁹⁵ [Protecziun da minoritads: Contribuziuns da sustegn duain vegnir augmentadas \(admin.ch\)](#).

⁹⁶ ibid.

Access a las medias (artitgel 9)

135. Il provider da service public SRG-SSR porscha vinavant pliras emissiuns da televisiun exclusivamain en las linguas minoritaras. En il rom da la concessiun actuala ch'è entrada en vigur il 1. da schaner 2019 e che vala fin ils 31 da december 2024, ha il Cussegl federal obligà expressivamain la SRG da promover il barat linguistic tranter las regiuns ed ha previs in'obligaziun correspondent da rapportar.⁹⁷ Dentant na cuntogna la concessiun da la SRG naginas prescripziuns quantitativas.⁹⁸ L'Uffizi federal da comunicaziun (UFCOM) è il post cumpetent per survegliar, che la SRG observia las disposiziuns da la concessiun.⁹⁹

136. La rapportaziun italoфона en ils chantuns Tessin e Grischun vegn garantida da las redacziuns a Lugano ed a Cuira. Dapi l'onn 2017 finanzieschan la Confederaziun ed il chantun Grischun ultra da quai cuminaivlamain ina purschida da l'Agentura da novitads Keystone-ATS per persunas da lingua taliana.¹⁰⁰

137. Cumbain ch'il chantun Grischun ha meglierà inqual chausa en connex cun las translaziuns da las comunicaziuns da las medias en talian, resta l'organisaziun *Pro Grigioni Italiano* critica envers la preschientscha da las medias en general en las regiuns. Cuzunt perquai ch'il correspondent dal servetsch da Keystone-ATS ha midà trais giadas dapi la fundaziun dal servetsch. Quai ha fatg donn a la stabilitad ed a la cuntinuitad. Plinavant è vegnida messa en dumonda la plivalur da Keystone-ATS. Las gasettas localas sco *Il Grigione Italiano* e *Voce del San Bernardino* sco er ils portals da medias online laBregaglia.ch, ilBernina.ch ed ilMoesano.ch na paran betg da profitar bler da quest servetsch, perquai ch'ellas survegnan savens las medemas infurmaziuns da la ATS, per exempel las comunicaziuns da pressa uffizialas da las autoritads (gia transladas en talian). *Pro Grigioni Italiano* è da l'avis, che l'incumbensa dal correspondent ATS italofon duess sa concentrar – per il Grischun – sin las novitads actualas ch'èn differentas da las infurmaziuns uffizialas da las autoritads.

138. Concernent la rapportaziun en lingua rumantscha, han la Confederaziun, il chantun Grischun e la *Lia Rumantscha* lantschà – en vista a la smanatscha da serrar la gasetta dal di *La Quotidiana* l'onn 2019 – cuminaivlamain il project *Medias Rumantschas 2019*. Quai per promover e per sviluppar vinavant la cuntrada da medias rumantscha.¹⁰¹ Ultra da quai ha cumenzà l'onn 2020 la *Fundaziun Medias Rumantschas* cun sia lavur sco successura da l'Agentura da Novitads Rumantscha cun sia lavur.¹⁰² Questa instituziun ha l'intent da promover la produziun da lavurs schurnalisticas en rumantsch. La Confederaziun ed ils chantuns sustegnan la *Fundaziun Medias Rumantschas* cun 1,8 milliuns francs per onn.¹⁰³

139. Las represchentantas ed ils represchentants da la cuminanza rumantscha inditgeschan, ch'els sajan da princip cuntents cun la preschientscha dal rumantsch en il radio ed en la televisiun.

140. Il Rapport statal conferma il svilup positiv en il sector da la rapportaziun en las medias davart las minoritads dals Jenics e dals Sinti e Manouches a maun da differents exempels¹⁰⁴. En il chantun Friburg ha per exempel deditgà la gasetta dal di locala *La Liberté* in artitgel da fund a la minoritad jenica.¹⁰⁵

141. Las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads dals Jenics e dals Sinti e Manouches fan dentant attent a la preschientscha da lur cuminanzas en las medias, ch'è en general plitost negativa. En ses Rapport 2019/2020 constatescha il Servetsch per il cumbat cunter il rassissem, ch'ils pregiudizis negativs envers las persunas cun moda da viver nomada sa mantegnian cun gronda persistenza.¹⁰⁶ El vegnia adina puspè rendì attent a rapports da medias che stigmatiseschan e ch'èn plains da pregiudizis envers las persunas cun moda da viver nomada. Il Comité consultativ constatescha, ch'il mecanissem da reclamaziun e da surveglianza per cuntengns da medias, il Cussegl svizzer da la pressa, saja memia pauc enconuschent tar ils Jenics e Sinti e Manouches. Ils interlocutors dal Comité consultativ han er rendì attent a la necessitad da lantschar programs davart la cultura, davart las tradiziuns e davart l'istorgia da las minoritads dals Jenics e dals Sinti e Manouches. Quai gidass er a promover il dialog intercultural.

⁹⁷ [Rapport statal](#), alinea 39.

⁹⁸ [ibid.](#)

⁹⁹ [ibid.](#)

¹⁰⁰ [Rapport statal](#), alinea 40.

¹⁰¹ [Rapport statal](#), alinea 66.

¹⁰² [Rapport statal](#), alinea 67.

¹⁰³ [ibid.](#)

¹⁰⁴ [Rapport statal](#), alineas 220–223.

¹⁰⁵ [Rapport statal](#), alinea 221. En quest alinea vegn menziunà er ina intervista da l'animatura pastorala catolica dals Jenics dal mars 2020 cun il titel «Une place pour les Yéniches va de soi». Sut il titel «Un hivernage au coeur de Fribourg» è plinavant cumparida ils 19 da favrer 2021 ina reportascha che ha descrit il mintgadi da sis famiglias jenicis cun moda da viver nomada. In ulterior exempel positiv è stada la reportascha davart Jenics, Sinti/Manouches e Roma en l'emettur da televisiun bernais TeleBärn.

¹⁰⁶ Rapport 2019/2020 dal Servetsch per il cumbat cunter il rassissem, «*Rassistische Diskriminierung in der Schweiz*, p. 181, disponibel sin [Publikationen \(admin.ch\)](#).

142. Il Comité consultativ è perencletg cun la valitaziun generalmain positiva da las represchentantas e dals represchentants da las minoritads linguisticas concernent la rapportaziun en las medias en talian ed en rumantsch. El beneventa er il sustegn finanziel da la Confederaziun e dals chantuns per promover l'utilisaziun dal talian e dal rumantsch en las medias. Però, il Comité consultativ è da l'avis – malgrà la valitaziun tut en tut positiva – ch'ils problems inditgads da la minoritad linguistica taliana, ils quals stattan en connex cun las activitads da Keystone-ATS en il chantun Grischun, stoppian vegnir prendids per mauns da las autoritads.

143. Plinavant prenda il Comité consultativ enconuschientscha dals exempels positifs dal Rapport statal, è dentant da l'avis, che la rapportaziun en las medias davart las occurrenzas culturalas, davart las tradiziuns e davart l'istorgia dals Jenics e dals Sinti e Manouches duaja vegnir promovida ulteriuramain cun la participaziun activa dals Jenics e dals Sinti e Manouches en la producziun da cuntegns, quai per stgaffir las premissas necessarias per promover il pluralissem cultural en las medias. En quest connex fa il Comité consultativ endament, che la radiodiffusiun da dretg public stoppia garantir ina preschientscha adequata da las minoritads e da lur linguas, en moda ch'ella reflectescha la diversitad culturala e linguistica da la societad. Perquai accentuescha il Comité consultativ, che las autoritads svizras duessan interrogar las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads naziunalas davart lur basegns per producir cuntegns da medias che pertutgan lur cultura, lur tradiziuns e lur istorgia sco er davart lur eventuala contribuziun en chaussa.

144. Concernent la rapportaziun negativa en las medias, che represchentantas e represchentants da las minoritads dals Jenics e dals Sinti e Manouches han annunzià, è il Comité consultativ ultra da quai da l'avis, ch'i fess raschunivel da prender mesiras per sensibilisar per ils mecanissem da reclamaziun e da surveglianza existents – per exempel il Cussegl svizzer da la pressa – per che las personas pertutgadas possian far recurs tar questa instanza.

145. Il Comité consultativ supplitescha las autoritads federalas e chantunalas da sustegnair la producziun da programs da radio e da televisiun che han la finamira da promover la cultura, las tradiziuns e l'istorgia dals Jenics e dals Sinti e Manouches, e quai en stretga collavuraziun cun lur represchentantas e represchentants. Plinavant duessan las autoritads prender mesiras da sensibilisaziun per las personas che appartegnan a las minoritads dals Jenics e dals Sinti e Manouches, quai per las render attentas al mecanissem da reclamaziun e da surveglianza existent dal Cussegl svizzer da la pressa per cuntegns da medias.

146. Il Comité consultativ intimescha las autoritads federalas e chantunalas da cuntinuar cun lur stentas per sustegnair la radiodiffusiun e las medias stampadas en talian ed en rumantsch en il chantun Grischun.

Promoziun ed utilisaziun da las linguas minoritaras sin plaun federal (artitgel 10)

147. La Lescha federala davart las linguas naziunalas e la chapientscha tranter las cuminanzeas linguisticas (Lescha da linguas) regla il diever da las linguas uffizialas tras las autoritads federalas ed en il contact cun ellas, la promoziun da la chapientscha e dal barat tranter las cuminanzeas linguisticas, il sustegn dals chantuns plurilingvs per ademplir lur incumbensas spezialas ed il sustegn da mesiras dals chantuns Grischun e Tessin a favur dal rumantsch e dal talian. Tenor la Constituziun federala èn il tudestg, il franzos ed il talian las linguas uffizialas da la Confederaziun. En il contact cun personas da lingua rumantscha è er il rumantsch lingua uffiziala da la Confederaziun (art. 70 al. 1). Tgi che sa drizza ad in'autorità federala, po far quai en la lingua uffiziala da sia tscherna.

148. Ils interlocutors dal Comité consultativ han inditgà, che las disposiziuns da la Lescha federala da linguas e da l'Ordinaziun federala da linguas vegnian da princip observadas. Tuttina vegn il talian anc adina negligì, cunzunt en connex cun las publicaziuns da plazzas libras da l'administraziun federala, per las qualas i vegn mintgatant pretendì da savair mo tudestg. Ultra da quai crititgeschan las represchentantas ed ils represchentants da la cuminanza rumantscha, ch'i stettian a disposiziun mo fitg paucs documents da las autoritads federalas en rumantsch.

149. Il Comité consultativ conferma, che las autoritads duajan procurar – er tras in sustegn finanziel – che las autoritads cumpetentas prendian las mesiras praticas necessarias per realisar l'artitgel 10 alinea 2 da la Convenziun, particularmain en il sector da las resursas personalas (engaschament da collavuraturas e collavuratur qualifitgads linguisticamain, curs da lingua e mobilitad da las collavuraturas e dals collavuratur) e mettian a disposiziun prestaziuns da translatur e d'interprets.

150. Cun satisfacziun prenda il Comité consultativ enconuschientscha da las stentas constantas da las autoritads federalas per promover la plurilinguitad en l'administraziun federala, è dentant da l'avis, che l'utilisaziun dal talian duaja vegnir promovida pli fitg, cunzunt en las publicaziuns da plazzas libras da l'administraziun federala. Plinavant duajan ils documents da las autoritads federalas e las campagnas

d'infurmaziun da l'administraziun federala che sa drizzan a l'entira populaziun da la Svizra, vegnir translats er en lingua rumantscha.

151. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads da promover ulteriuramain la pussaivladad d'utilisar il talian, quai cun engaschar personal qualificgà linguisticamain.

152. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads federalas da determinar – en enclegientscha cun las represchentantas ed ils represchentants da la cuminanza rumantscha – tge infurmaziuns che duain vegnir translatas en rumantsch.

Diever da las linguas minoritaras en il chantun Grischun (artitgel 10)

153. La Lescha da linguas dal chantun Grischun da l'onn 2008 cuntogna disposiziuns davart il diever da las trais linguas uffizialas dal chantun (q.v.d. tudestg, talian e rumantsch). Tenor questas disposiziuns po mintga persuna sa drizzar en ina lingua uffiziala da sia tscherna a las autoritads chantunales e survegnir ina resposta en questa lingua. En il parlament chantunal pon las deputadas ils deputads s'exprimer en la lingua uffiziala da lur tscherna e pretender la translaziun da documents en ina lingua uffiziala ch'els chapesch.

154. L'onn 2021 ha la Regenza chantunala concludì da stgaffir in post da coordinaziun «Administraziun plurilingua». Quest post ha l'incumbensa da gidar la Regenza chantunala a realisar las prescripziuns da la legislaziun da linguas e da cussegljar las vischnancas, sche talas han dumondas concernent l'utilisaziun dal talian e dal rumantsch. La cuminanza rumantscha ha beneventà la creaziun da la nova piazza tar il Departament d'educaziun, cultura e protecziun da l'ambient dal chantun Grischun. Dapi il 1. da mars 2022 surveglia questa piazza, che la legislaziun concernent la lingua rumantscha vegnia realisada sin plaun chantunal e communal e che la Lescha da linguas dal chantun Grischun vegnia observada.

155. L'onn 2023 duai vegnir introducida la translaziun simultana en il parlament chantunal (Cussegl grond). Tenor indicaziuns da las autoritads è l'access als documents da l'administraziun chantunala e dal parlament chantunal en lingua taliana garanti. La publicaziun da plazzas libras da l'administraziun chantunala vegn fatga er en talian e cuntogna l'infurmaziun, che enconuschientschas dal talian sajan giavischadas u sajan d'avantatg.

156. Las represchentantas ed ils represchentants da la cuminanza italoфона han beneventà il conclud dal Cussegl grond dal Grischun, da translatar simultanamain las debattas a partir da l'onn 2023. Plinavant han els confermà, che documents uffizials vegnian pli e pli publitgads er per talian, considereschan la situaziun dentant anc adina sco nuncuntentaivla, perquai che intgins documents uffizials – sco er la pagina d'internet dal chantun – n'èn anc betg vegnids translats en talian. En pli sa spleghia er la comunicaziun da las autoritads chantunales vinavant principalmain en tudestg. La comunicaziun dal chantun pertutgant la pandemia dal coronavirus haja per exempel gi lieu l'emprim per tudestg e pir lura per talian, deplorablamain cun in retard considerabel da la translaziun. *Pro Grigioni Italiano* ha rendì attent als problems en connex cun las publicaziuns da plazzas libras da l'administraziun chantunala. Questas publicaziuns na tegnian betg quint da la situaziun linguistica en il Grischun. Uschia ch'i saja difficil per italofonas ed italofons da survegnir plazzas correspudentas. En la comunicaziun cun las vischnancas dovrian in pèr autoritads – Uffizi dal register funsil, Uffizi per il svilup dal territori – en talian la denominaziun tudestga da las vischnancas italofonas. Concernent la comunicaziun cun las autoritads regiunales, na vegnian la finala ils documents uffizials ed ils protocols en la regiun plurilingua Malögia betg translats en talian.

157. Las represchentantas ed ils represchentants da la cuminanza rumantscha han fatg attent al dialog cuntinuant e constructiv cun las autoritads per utilizar pli intensivamain il rumantsch en l'administraziun chantunala. En quest rom vegnian purschids curs da lingua gratuits per las emploiadas ed ils emploiads da l'administraziun, da las dretgiras e da las instituziuns dal chantun. Tuttina dettia anc adina in pèr problems, cunzunt en connex cun la translaziun da tscherts documents e cun la comunicaziun cun las autoritads chantunales e communalas. Concernent las autoritads giudizialas, saja il diever dal rumantsch admiss en las tractativas, questa pussaivladad vegnia dentant tratga a niz da rar.

158. Il Comité consultativ beneventa las meglieraziuns pertutgant l'utilisaziun dal talian e dal rumantsch en l'administraziun chantunala. Cun satisfacziun prenda el er enconuschientscha da l'introducziun d'ina translaziun simultana en il parlament chantunal a partir da l'onn 2023.

159. Il Comité consultativ deplorescha dentant, che la populaziun italoфона è anc adina confruntada cun ils problems menziunads qua survart, ils quals concernan particularmain la translaziun da documents e la comunicaziun manglusa da las autoritads regiunales dal chantun. Tenor l'avis dal Comité consultativ pudessan gidar l'engaschament da collavuraturas e collavurats italofons en las administraziuns respectivas e l'organisaziun da curs da talian gratuits per ils posts da servetsch chantunals e regiunals pertutgads. A medem temp è il Comité consultativ da l'opiniun, ch'i pudessan

vegnir organisadas consultaziuns tranter las autoritads chantunalas e las minoritads italofonas per determinar, tge infurmaziuns che duain vegnir traslatadas en talian.

160. A l'avis dal Comité consultativ duess ultra da quai vegnir promovida l'utilisaziun da la lingua rumantscha en l'administraziun chantunala ed en las administraziuns communalas. Plinavant duessan las persunas che appartegnan a la cuminanza rumantscha sche pussaivel vegnir infurmadas, ch'ellas possian duvrar lur lingua davant dretgira.

161. Il Comité consultativ intimescha expressivamain las autoritads federalas e chantunalas da continuar cun lur stentas per intensivar il diever dal talian e dal rumantsch en l'administraziun dal chantun Grischun.

Indicaziuns topograficas ed autras tavlas, inscripziuns en chantuns bilings e triling (artitgel 11)

162. Tenor l'art. 49 alinea 1 da l'Ordinaziun federala davart la signalisaziun da las vias survegnan ils numns locals ed ils numns dals lieus tavlas en la lingua uffiziala da la vischnanca respectiva. En vischnancas bilinguas sto vegnir utilisada la lingua che vegn discurrida da la maioritad da la populaziun. Ina lingua minoritara sto dentant vegnir agiuntada, sche la minoritad linguistica cumpiglia almain 30 pertschient da las abitantas e dals abitants. Questa valor minimala vala er per las vias chantunalas e communalas.

163. Ils interlocutors dal Comité consultativ rapportan davart in pèr problems en connex cun numns locals bilings. Mo paucas vischnancas han in num uffizial biling, ed anc main vischnancas han numns da vias bilings. Plinavant èsi vegnì annunzià, che las Viafiers federalas svizras na gijajan betg enturn correctamain cun ils numns da lieus e cun las tavlas da staziuns en ils chantuns bilings e triling.

164. Il Comité consultativ ha appellà las parts contractantas d'adempir e da promover ils dretgs en l'artitgel 11 alinea 3 er «en situaziuns, en las qualas las cundiziuns na vegnan betg ademplidas formalmain, nua che la realisaziun serviss dentant a promover ina societad averta, en la quala la plurilinguitad reflectass la diversitad», quai en vista a l'impurtanza speziala da la lingua «per exprimer e per mantegnair l'identitad da la minoritad sco er per promover l'access als dretgs ed a l'interacziun sociala». ¹⁰⁷ Nua ch'igl existan valurs minimalas, appellescha il Comité consultativ ils stadis contractants danovamain «da tschermer in'applicaziun flexibla e specifica per il context» ¹⁰⁸ en vista a talas prescripziuns numericas.

165. Il Comité consultativ è da l'avis, che la procentuala ch'è necessaria tenor l'Ordinaziun federala davart la signalisaziun da las vias per tavlas en duas linguas, saja fitg auta. Perquai possia vegnir promovida in'applicaziun pli flexibla da las valurs minimalas da questa ordinaziun.

166. Il Comité consultativ supplitgescha tant las autoritads chantunalas sco er communalas, d'applitgar en moda flexibla las prescripziuns numericas per tavlas bilinguas e trilinguas.

Furmaziun interculturala e material d'instrucziun (artitgel 12)

167. Ils chantuns han la cumpetenzza da reglar il sector da furmaziun. La Confederaziun surpiglia pia ina rolla subsidiara en l'elavuraziun da meds d'instrucziun. L'Uffizi federal da cultura gida la *Radgenossenschaft der Landstrasse* ad elavurar in med d'instrucziun per il stgalim primar cun il titel «Jenics, Sinti, Roma – minoritads nunenconuschentas». ¹⁰⁹ A l'elavuraziun da quest med d'instrucziun è participada ina grupp da lavur che sa cumpona da represchentantas e represchentants da Jenics, Sinti e Manouches e Roma.

168. Las represchentantas ed ils represchentants dals Jenics, dals Sinti e Manouches e dals Roma han inditgà che lur prioritads las pli impurtantas sajan l'integraziun da lur istorgia en ils plans ed en ils meds d'instrucziun da las scolas, inclusiv la memoria dals Roma, Jenics e Sinti e Manouches ch'èn daventads victimas dal holocaust, quai per ch'ina cultura da la chapientscha e dal respect vicendaivels possia vegnir etablida en las scolas (guarda artitgel 6). Ina conscienza e savida pli intensiva da l'istorgia tar tut las scolaras ed ils scolars gidass a promover la chapientscha che Jenics, Sinti e Manouches e Roma èn ina part integrala da la societad svizra.

169. Pervia da la recumandaziun CM/Rec(2020)2 dal Comité dals ministers ¹¹⁰ è vegnida inoltrada – en il Parlament federal il december 2020 – ina interpellaziun davart l'integraziun da l'istorgia dals Roma, Sinti e Jenics en ils plans e meds d'instrucziun. ¹¹¹ En sia posiziun dals 3 da favrer 2021 ha il Cussegl

¹⁰⁷ [Comité consultativ, Commentari tematic nr. 4](#), alinea 79.

¹⁰⁸ [Comité consultativ, Commentari tematic nr. 4](#), alinea 80.

¹⁰⁹ [Rapport statai](#), alinea 179.

¹¹⁰ [Recumandaziun CM/Rec\(2020\)2 dal Comité dals ministers als stadis commembers davart l'integraziun da l'istorgia dals Roma e dall pievel viagiant en ils plans ed en il material d'instrucziun da scola](#), deliberada il 1. da fanadur 2020 dal Comité dals ministers a chaschun da la 1380. sesida dals represchentants dals ministers.

¹¹¹ [Rapport statai](#), alinea 182.

federal rendì attent al fatg, che la Confederaziun na possia betg prescriber directamain ils cuntegns didactics e las furmas d'instrucziun als chantuns.¹¹² Ella po dentant gidar a sviluppar material u projects d'instrucziun cun caracter da model, che pon pli tard vegnir rendids accessibels per il diever en scola.

170. Ultra da quai han interlocutors dal Comité consultativ rendì attent al fatg, ch'ils plans e meds d'instrucziun edids dals chantuns, na cuntegnian naginas infurmaziuns cumplexivas davart la preschientscha dals Gidieus sco part integrala e stimada da la Svizra.

171. Il Comité consultativ affirmescha, che las autoritads duessan garantir, ch'i vegnian intermediadas – en la furmaziun – enconuschientschas cumplexivas e commensuradas davart las minoritads naziunalas, inclusiv lur istorgia. L'instrucziun d'istorgia duaja persequitar – en stretga enclegientscha cun las personas che appartegnan a minoritads naziunalas – ina proposta che resguarda perspectivas multiplas, quai per stgaffir la chapientscha per il fatg, che las minoritads naziunalas èn ina part integrala da la societad. Il Comité consultativ accentuescha, ch'igl è impurtant d'instruir e d'emprender davart il holocaust e davart las violaziuns dals dretgs umans dal passà per prevegnir a novs crims cunter l'umanitad.

172. Il Comité consultativ è da l'avis, ch'ils stadis contractants da la Convenziun da basa duajan examinar regularmain ils plans ed il material d'instrucziun per ils roms sco istorgia, religiun e litteratura per garantir, che tals reflecteschan la diversitad da las culturas e da las identitads e promovon il respect vicendaivel e la comunicaziun interculturala. En quest connex suttastritga il Comité consultativ l'impurtanza da la Recumandaziun CM/Rec(2020)2 dal Comité dals ministers e defenda l'opiniun, che l'integraziun da l'istorgia dals Roma, Jenics e Sinti e Manouches, inclusiv l'explicaziun dal holocaust, duajan esser elements integrals dals plans e dal material d'instrucziun.

173. Plinavant è il Comité consultativ da l'avis, ch'igl è medemamain fitg impurtant d'instruir e d'emprender davart la contribuziun da la minoritad gidieua a l'istorgia da la Svizra.

174. Il Comité consultativ appellescha las autoritads da tut ils chantuns d'integrar e d'intensivar l'intermediaziun da l'istorgia dals Roma, Jenics e Sinti e Manouches, inclusiv la memoria dal holocaust als Roma, Jenics e Sinti e Manouches, en ils plans ed en il material d'instrucziun. Er l'intermediaziun da l'ingiustia commessa da la fundaziun *Pro Juventute* duaja vegnir integrada en ils plans ed en il material d'instrucziun.

175. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads chantunalas, d'integrar infurmaziuns davart la preschientscha istorica da la minoritad gidieua en Svizra e davart sia contribuziun a l'istorgia da la Svizra, en ils meds ed en il material d'instrucziun.

Access effectiv a la furmaziun (artitgel 12)

176. La politica da furmaziun è – sco gia menziunà – en la cumpetenza dals chantuns. En in pèr chantuns che possedan relativamain bleras plazzas da staziunament per Jenics e Sinti e Manouches, existan purschidas instituziunalisadas specificas, entant ch'en auters chantuns èn savens pertutgadas mo paucas famiglias, uschia che las personas d'instrucziun tshertgan soluziuns *ad hoc* per lur scolaras e scolaras cun moda da viver nomada.

177. En il chantun Berna frequentan durant ils mais d'enviern (q.v.d. da l'october fin il mars) tut ils uffants e giuvenils cun obligaziun d'ir a scola da las minoritads dals Jenics e dals Sinti e Manouches, la scola populara.¹¹³ La Direcziun da furmaziun e da cultura ha elavurà in concept per reglar l'instrucziun da la scola populara per las scolaras ed ils scolaras cun moda da viver nomada.¹¹⁴ Mintgina da las trais scolas dal chantun involvidas ha in agen concept, co che las scolaras ed ils scolaras pon vegnir integrads en l'instrucziun.¹¹⁵ En il chantun Friburg s'engascha la Regenza – cun sia roadmap – per tegnair quint dals basegns da las minoritads nomadas e per meglierar l'ambient da scola per ils uffants jenics durant l'enviern ed er durant ils mais da stad. Per realisar la roadmap è vegnì lantschà l'onn 2021 il project «Scola en viadi». En quest rom duai vegnir messa a disposiziun ina persuna d'instrucziun spezialisada sco persuna da contact per tut las famiglias, che garantescha in accumpagnament individual dals uffants.¹¹⁶

178. En il chantun Turtig ha l'Uffizi da scola populara edì in feagl d'infurmaziun che fa attent las scolaras ed ils geniturs a la necessitad da dar ina buna instrucziun da scola cuntinuada als uffants cun moda da viver nomada. En il chantun Argovia ha il Departament da furmaziun, cultura e sport fatg – en las scolaras ed en las vischnancas – in'enquista davart lur experientschas cun ils uffants cun moda da viver nomada.

¹¹² *ibid.*

¹¹³ [Rapport statal](#), alinea 174.

¹¹⁴ *ibid.*

¹¹⁵ *ibid.*

¹¹⁶ *ibid.*

Quai en il rom da las lavurs preliminaras per la revisiun dal «Concept per il pievel viaggiant en il chantun Argovia». Tenor las indicaziuns da las autoritads èn las enconuschientschas respectivas vegnidas integradas en il nov concept.¹¹⁷

179. Las pussaivladads per ina instrucziun a distanza èn regladas differentamain d'in chantun a l'auter. En in pèr chantuns è l'instrucziun a distanza scumandada, en auters percenter permissa. La Conferenza svizra dals directurs chantunals da l'educaziun publica renconuscha, ch'i dettia sfidas en quest sector, cunzunt sut l'aspect dal tractament equal e da l'egualitad da las schanzas.¹¹⁸

180. Las represchentantas ed ils represchentants dals Jenics e dals Sinti e Manouches menziunan la buna collavuraziun tranter ils geniturs e las personas d'instrucziun, fan dentant er attent ad in pèr problems en connex cun la perstgisa dals uffants durant il temp nomad (q.v.d. durant la stad). L'absenza chaschuna ina scolaziun incumpletta da quests uffants. Plinavant èsi vegni rapportà, che l'instrucziun a distanza saja stada pli difficila durant la pandemia dal coronavirus, perquai che bleras famiglias na possedevan – pervia da lur situaziun socioeconomica – betg la hardware necessaria.

181. Il Comité consultativ conferma, ch'i duain vegnir svilupadas en il sector da la scolaziun e da la furnaziun professiunala er vinavant soluziuns flexiblas ch'èn adattadas a las personas cun moda da viver nomada, e che las famiglias pertutgadas duain vegnir integradas en l'elavuraziun da novs projects, quai per garantir il dretg dals uffants sin furnaziun e per stgaffir cundiziuns che permettian da cumbinar quest dretg cun il dretg sin la moda da viver nomada.

182. Cun satisfacziun prenda il Comité consultativ enconuschientscha da las activitads outreach d'intgins chantuns, che servan a garantir la cumpatibilitad da la moda da viver nomada cun la scola. Sco praticas ch'èn sa cumprovadas duain quests exempels esser utils er per auters chantuns. Ultra da quai duain las autoritads resguardar, ch'ils uffants da las minoritads dals Jenics e dals Sinti e Manouches na vegnian sche pussaivel betg dischavantagiads tras l'instrucziun a distanza en cumparegliaziun cun ils uffants da la medema vegliadetgna da la maioritad da la populaziun.

183. Concernent la furnaziun durant la pandemia dal coronavirus sa fa il Comité consultativ quitads pervia dals rapports concernent l'access limità a la furnaziun e concernent l'equipament manglus dals uffants dals Jenics e dals Sinti e Manouches. El spetga che las autoritads evalueschian las mesiras ch'èn vegnidas prenidadas ed elimineschian las eventualas mancanzas, quai en encliegientscha cun las personas che appartegnan a las minoritads correspondentas.

184. Il Comité consultativ supplitgescha instantamain las autoritads da garantir effectivamain la furnaziun da scola obligatorica e da reducir la quota d'absenzas dals uffants dals Jenics e Sinti e Manouches. Las autoritads duain cuntinuar cun lur stentas per integrar ils uffants ed ils geniturs cun moda da viver nomada en il sistem da furnaziun e per stgaffir las cundiziuns che permettian da cumbinar il dretg sin furnaziun cun il dretg sin la moda da viver nomada.

185. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads da tut ils chantuns da sviluppar – en stretg encliegientscha cun las famiglias pertutgadas – soluziuns flexiblas ed orientadas a las personas cun moda da viver nomada en il sector da la furnaziun da scola e da la furnaziun professiunala.

Instrucziun da ed en las linguas minoritaras (artitgel 14)

186. La lingua d'instrucziun en las scolas primaras e secundaras è la lingua uffiziala dal chantun. En ils chantuns bilings e trilingvs vegni instrui en la lingua uffiziala u en las linguas uffizialas da la vischnanca.

187. Il talian ed il rumantsch vegnan duvrads en las vischnancas, en las qualas questas linguas èn linguas uffizialas, sco lingua da scola sin tut ils stgalims. Represchentantas e represchentants da la minoritad italoфона han rapportà davart plirs retards en connex cun la publicaziun da materialias d'instrucziun en lingua taliana. Las autoritads dal chantun Grischun rendan attent al fatg, ch'i vegnia elavurada ina retscha da materialias d'instrucziun per schliar quest problem. Las represchentantas ed ils represchentants da la minoritad rumantscha han apprezzà la lavur dal chantun Grischun per metter a disposiziun meds d'instrucziun en lingua rumantscha.

188. Cun la «missiva da cultura» per ils onns 2021 fin 2024 (guardar artitgel 5) duain vegnir promovidas l'intermediaziun, l'utilisaziun e la transmissiun d'ina generaziun a l'autra da las linguas talian e rumantsch ordaifer ils chantuns, nua che las personas da questas gruppas linguisticas abitan normalmain (q.v.d. Tessin e Grischun per il talian e Grischun per il rumantsch).

¹¹⁷ ibid.

¹¹⁸ [Rapport statal](#), alinea 175.

189. Sco gia menziunà (guardar artitgel 6) han las votantas ed ils votants refusà l'iniziativa dal pievel «Mo ina lingua estra en la scola primara»¹¹⁹ che vuleva restrenscher il dumber da las linguas obligatorias sin il stgalim primar en il chantun Grischun.

190. Il Comité consultativ conferma che l'instrucziun en ina lingua minoritara haja tranter auter la finamira d'intermediar avunda enconuschientschas a bucca ed en scrit a las scolaras ed als scolars per ch'els dovrian la lingua en la vita publica e privata e la possian dar vinavant a la proxima generaziun. En vista al fenomen da l'urbanisaziun accentuescha il Comité consultativ che las autoritads duajan prender mesiras positivas per promover l'instrucziun da e l'instrucziun en las linguas minoritaras ordaifer ils territoris, nua ch'ellas vegnan duvradas tradiziunalmain.

191. Il Comité consultativ beneventa las stentas da las autoritads da s'arranschar cun las midadas socialas e da promover ils dretgs da las minoritads linguisticas ordaifer lur territoris d'abitadi tradiziunals. A medem temp appellescha el da garantir, ch'ils chapitels respectivs da la «missiva da cultura» vegnian realisads cumplettaimain per ch'ina protecziun pratica ed efficazia dals dretgs che vegnan garantids en la Convenziun da basa, possia vegnir garantida.

192. Il Comité consultativ appreziescha las stentas da las autoritads chantunals per translatar las materialias d'instrucziun en talian ed è da l'avis, che talas duajan cuntinuar.

193. Il Comité consultativ intimescha las autoritads federalas e chantunals pertutgadas da pussibilitar l'instrucziun da ed en talian e rumantsch ordaifer ils territoris d'abitadi tradiziunals da las personas che appartegnan a questas minoritads linguisticas.

Participaziun a fatschentas ed a process da decisiun publics – minoritads dals Jenics e dals Sinti e Manouches sco er da las Gidieus e dals Gidieus (artitgel 15)

194. Sin plaun federal n'exista nagin organ consultativ ch'è destinà spezialmain per las minoritads naziunals. Ils Jenics ed ils Sinti e Manouches pon far valair lur giavischs en differentas instituziuns da la Confederaziun u en gremis e forums che stattan en ina stretga relaziun cun la Confederaziun, sco per exempel la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers», la Cumissiun federala cunter il rassissem e la filiala svizra da l'International Holocaust Remembrance Alliance. Ultra da quai è reservà in mandat en la Cumissiun federala cunter il rassissem per ina represchentanta u in represchentant dals Roma (guardar artitgel 3).

195. En il process d'elavuraziun da las prescripziuns giuridicas sin plaun federal vegn fatga ina consultaziun durant la fasa preliminar da la procedura legislativa (*consultaziun*). Tenor las indicaziuns da las autoritads pon las federaziuns da las minoritads dals Jenics e dals Sinti e Manouches sa laschar inscriber sin ina glista per ch'ellas vegnian consultadas da l'administraziun federala en connex cun las fatschentas che las pertutgan. Plinavant po mintga persona abunar las communicaziuns online a las medias davart las consultaziuns ed exprimer sia opiniun, er sch'ella n'è betg vegnida envidada explicitaivament da far quai.

196. Tenor il Rapport statal ha il chantun Argovia – en concordanza cun las recumandaziuns ch'il Comité dals ministers aveva deliberà suenter il quart ciclus da surveglianza – stgaffi in post spezialisà per ils giavischs dals Jenics e dals Sinti e Manouches sco er da las federaziuns tetgalas da las personas cun moda da viver nomada. Quest post spezialisà cusseglia e gida ils gestiunaris da las plazzas a segirar in manaschi ordinà. Ultra da quai sa participescha el a projects per sviluppar vinavant las plazzas da staziunament ed ademplescha – en cas da basegn – la funcziun d'intermediaziun. Il chantun Turiha ha endrizzà in Post spezialisà per viagiants, ch'è domicilià tar l'Uffizi per il svilup dal territori, il qual è suttaimess da sia vart a la Direcziun chantunala da construcziun. Il Post spezialisà per viagiants è il post da consultaziun (a l'intern ed a l'extern dal chantun) per tut las dumondas pertutgant la moda da viver nomada en il chantun Turiha. Ultra da quai procura el, ch'ils giavischs da questas minoritads vegnian integrads en ils process da decisiun che han lieu sin plaun chantunal. Er auters chantuns han plattafurmas da barat, sco la *Cellula Operativa Nomadi* (post spezialisà per viagiants) en il chantun Tessin, che s'occupan dals giavischs dals viagiants. En il chantun Basilea-Citad serva la maisa radunda *Fahrendenplatz* che ha lieu mintga onn, cun represchentantas e represchentants dals Jenics e dals Sinti e Manouches, al barat davart temas relevants cun las autoritads.

197. La fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers» è da l'avis, ch'i dovria dapli stentas per meglierar las pussaivladads da participaziun dals Jenics e dals Sinti e Manouches. Quels duain per exempel avoir la pussaivladad da cooperar en projects da planisaziun dal territori ed en projects da construcziun (inclusiv planisaziun communal d'utilisaziun) che stattan en connex cun stgaffir plazzas da staziunament e cun instradar la via giudiziala.

¹¹⁹ Per ulteriuras infurmaziuns guardar [Quart Parairi dal Comité consultativ davart la Svizra](#), alineas 60 e 105.

198. Cun displaschair constateschan las represchentantas ed ils represchentants dals Jenics e dals Sinti e Manouches, ch'i n'existan naginas reglas specificas per lur cooperaziun als process da decisiun sin ils differents stgalims (Confederaziun, chantun, vischnanca). Els rendan attent al fatg, che lur influenza sin ils process da la decisiun politica è en general minimala. Las difficultads permanentas da cuntanscher las autoritads responsablas sin plaun chantunal e communal, sch'i sa tracta da dumondas da furmazion, socialas u economicas, èn per els anc adina in problem.¹²⁰ En quest connex als para la participaziun insufficienta a la vita economica e sociala alarmanta. La situaziun è sa pegiurada spezialmain cun la pandemia dal coronavirus.

199. Plinavant rendan in pèr represchentantas e represchentants attent al fatg, che la fundaziun *Naschet Jenische* era responsabla pli baud per la cussegliaziun sociala da las victimas da l'acziun «*Uffants dal stradun*». Suentar che questa organisaziun aveva communitgà, ch'ella haja chalà cun las activitads, è la cumpetenzza da dar cussegliaziuns socialas vegnida surdada a la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers». La *Radgenossenschaft der Landstrasse* ha crititgà quai ed ha rendì attent al fatg, che talas activitads stoppian vegnir realisadas d'ina organisaziun che represchenta exclusivamain la minoritad jenica, e betg d'ina fundaziun che sa cumpona – ultra da represchentantas e represchentants da las organisaziuns da la minoritad – er da represchentantas e represchentants da tut ils plauns da las autoritads. Areguard il Plan d'acziun da la Confederaziun per meglierar las cundiziuns da la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma han ils interlocutors dal Comité consultativ constatà cun displaschair, ch'els han pudì garantir la surveglianza ordinaria dal plan mo limitadamain, perquai che las autoritads avevan manchentà da garantir ina participaziun commensurada a la procedura da realisaziun (guardar artitgel 5).

200. En connex cun la consultaziun tar ina lescha chantunala inditgeschan ils interlocutors dal Comité consultativ, ch'ils Jenics e Sinti e Manouches na sajan betg vegnids supplitgads da prender posiziun tar la Lescha davart il segiurn dal pievel nomad (*Loi sur le stationnement des communautés nomades*), ch'è entrada en vigur il 1. d'avrigl 2018 en il chantun Neuchâtel e che pertutga directamain lur dretgs (guardar artitgel 4).

201. Pertutgant la minoritad gidieua sa participeschan la Federaziun svizra da las communitads israelitas e la Plattafurma dals Gidieus liberals da la Svizra a la debatta, cura ch'i sa tracta da dumondas dals dretgs umans, da la libertad da religiuin, dal rassissem, da plets instigants u da la politica d'integraziun. La Coordination Intercommunautaire contre l'Antisémitisme et la Diffamation sa scuntra – en il rom d'elecziuns chantunals – regularmain cun persunas participadas a la vita politica da la Svizra franzosa. En spezial sa tracti d'in barat davart la politica statala per cumbatter discriminaziuns.¹²¹ Las organisaziuns da la minoritad gidieua figureschan sin la glista dals adressats da la consultaziun da l'administraziun federala e vegnan consultadas concernent ils temas ch'èn relevants per ellas.¹²² La minoritad gidieua è er stada participada a las lavurs da la gruppa da lavur da la Confederaziun, che han effectuà la deliberaziun da l'Ordinaziun davart las mesiras per garantir la segirezza da minoritads cun in basegn da protecziun spezial¹²³ (guardar artitgel 6). Tuttina inditgeschan ils interlocutors dal Comité consultativ, ch'i sajan necessarias ulteriuras meglieraziuns per garantir ina meglra participaziun da la minoritad gidieua a la procedura da la decisiun politica.

202. Il Comité consultativ fa danovamain attent al fatg, «che la participaziun efficazia da las persunas che appartegnan a minoritads naziunalas è indispensabla en numerus secturs da la vita publica per garantir la coesiun sociala ed il svilup d'ina societad democratica per propi. Il grad da la participaziun da las persunas che appartegnan a minoritads naziunalas en tut ils secturs da la vita po vegnir considerà sco in indicatur per mesirar il pluralissem u la democrazia d'ina societad.»¹²⁴ Il Comité consultativ affirma, che la participaziun efficazia da persunas che appartegnan a minoritads naziunalas premettia, che questas persunas hajan ina influenza essenziala sin las decisiuns che ston vegnir prendidas e ch'ellas sajan tant sco pussaivel cunresponsablas per las decisiuns prendidas.

203. Malgrà las mesiras positivas da las autoritads per garantir la participaziun da las organisaziuns dals Jenics e dals Sinti e Manouches a las consultaziuns tar las dumondas ch'èn relevantas per ellas, remartga il Comité consultativ cun quitads, che talas organisaziuns na possian betg influenzar suffizientamain ils process politics e legislativs sin plaun federal e chantunal. Il Comité consultativ è da l'avis, che la mancanza d'in mecanissem consultativ permanent sco er da gremis consultativs sin tut ils plauns impedeschia spezialmain ils Jenics ed ils Sinti e Manouches sco er las minoritads gidieuas da far valair lur tematicas e lur gjavischs en moda concentrada ed effizienta.

¹²⁰ [Comité consultativ, Quart Parairi davart la Svizra](#), alinea 119.

¹²¹ [Rapport statal](#), alinea 207.

¹²² *ibid.*

¹²³ *ibid.*

¹²⁴ [Comité consultativ, Commentari tematic nr. 2](#), La participaziun efficazia da persunas che appartegnan a minoritads naziunalas, a la vita culturala, sociala ed economica ed a fatschentas publicas, deliberada ils 27 da favrer 2008, alineas 1 ed 8.

204. Plinavant deplorescha il Comité consultativ, che las autoritads n'han betg integrà las represchentantas ed ils represchentants dals Jenics e dals Sinti e Manouches per survegliar la realisaziun dal Plan d'acziun per meglierar las cundiziuns da la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, dals Sinti e dals Roma. Ultra da quai deplorescha el, ch'i n'è betg vegnida fatga in'elavuraziun da cuntinuaziun per evaluar las mesiras concretas che servan a realisar il plan d'acziun (guardar artigel 5).

205. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads da la Confederaziun e dals chantuns da garantir la participaziun efectiva da represchentantas e represchentants da las minoritads dals Jenics e dals Sinti e Manouches sco er da la minoritad gidieua a la vita publica sin plaun chantunal e federal, quai cun endrizzar organs consultativs permanents che reflecteschan er la diversitad entaifer las communitads. Las autoritads duain garantir che las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads possian efectivamain participar a tut las proceduras legislativas che pon avair consequenzas per lur situaziun e per lur dretgs.

206. Il Comité consultativ intimescha las autoritads federalas e chantunalas da garantir, ch'ils Jenics ed ils Sinti e Manouches possian cooperar activamain en la realisaziun ed en la surveglianza da tut ils plans d'acziun e/u da tut ils programs per promover lur cultura e lur tradiziuns. Ultra da quai duai la realisaziun da tals plans d'acziun e/u da tals programs vegnir survegliada accuratamain en stretga collavuraziun cun las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads pertutgadas, ed i duai vegnir validà, sche las consequenzas da tals plans d'acziun e/u programs èn adattadas e pon vegnir rinforzadas.

Participaziun a fatschentas publicas sco er a la vita economica e sociala – minoritads linguistics (artigel 15)

207. Sco ch'igl è gia vegnì constatà en il quart Parairi davart la Svizra¹²⁵, exista ina regulaziun da las quotas per la cumposiziun dal Cussegl federal. Ord vista istorica han commembras e commembers francofonas ed italofonas adina possedì almain dus sezs. Actualmain fan part dal Cussegl federal quatter personas germanofonas, duas francofonas ed in italofofon.

208. Tenor l'artigel 7 da l'Ordinaziun da linguas duain – per la represchentanza da las cuminanzas linguistics en l'administraziun federala – vegnir prendidas en mira las suandantas procentualas: Tudestg: 68,5–70,5 %, Franzos: 21,5–23,5 %, Talian: 6,5–8,5 %, E rumantsch: 0,5–1,0 %. Sche las qualificaziuns èn equivalentas, duain vegnir engaschadas en emprima lingia personas che appartegnan ad ina cuminanza linguistica ch'è sutrepreschentada en l'unitad administrativa respectiva. Quai vala en spezial per plazzas da cader.

209. Il chantun Grischun vul promover il diever da la lingua taliana e rumantscha en la vita economica e sociala en il rom da projects da digitalisaziun. Ultra da quai ha ina gruppa da lavur che sa cumpona da represchentantas e represchentants da l'administraziun chantunala e da las organisaziuns da la populaziun italoфона e rumantscha, elavurà var 80 propostas da mesiras per promover questas linguas tranter auter en l'administraziun chantunala ed en la vita economica e sociala.

210. Ils interlocutors dal Comité consultativ han rendì attent al fatg, ch'il diever dal talian e dal rumantsch en la vita economica e sociala duai vegnir promovì tant entaifer sco er ordaifer ils territoris, en ils quals questas linguas vegnan duvradas tradiziunalmain.

211. Il *Bund der angestammten deutschsprachigen Minderheiten in der Schweiz* (BADEM) che represchenta las minoritads germanofonas en ils differents chantuns, ha communitgà al Comité consultativ, ch'el giavischia in dialog instituzionalisà cun las autoritads federalas e chantunalas pertutgant sias propostas per ina instrucziun bilingua (tudestg cun franzos u cun talian) e pertutgant il diever da la lingua tudestga en l'administraziun communal.

212. Il Comité consultativ fa endament, che l'artigel 15 da la Convenziun da basa prevesa la participaziun efficazia a la vita culturala, sociala ed economica ed a las fatschentas publicas. Areguard la participaziun a las fatschentas publicas conferma il Comité consultativ, che las personas che appartegnan a minoritads naziunalas possian vegnir integradas tras ina retscha da mesiras, sco per exempel sco represchentantas elegidas en corporaziuns e sin tut ils plauns da l'administraziun, tras mecanissem consultativs u tras cunvegns da l'autonomia culturala.¹²⁶

213. Il Comité consultativ beneventa las stentas da las autoritads dal chantun Grischun per promover il talian ed il rumantsch. Tuttina è el da l'avis, ch'i saja desiderà da prender ulteriuras mesiras per garantir il diever da questas linguas, cunzunt en la vita economica e sociala (negozis, ospitals, agid social e.u.v.), tant entaifer sco er ordaifer ils territoris, en ils quals ellas vegnan duvradas

¹²⁵ [Comité consultativ, Quart Parairi davart la Svizra](#), alinea 113.

¹²⁶ [Comité consultativ, Commentari tematic nr. 2](#), p. 7.

tradiziunalmain. Las propostas suttamessas da las represchentantas e dals represchentants da las minoritads germanofonas per promover il diever da la lingua tudestga, cunzunt en l'administraziun communal, possian vegnir examinadas ulteriuramain da las autoritads.

214. Il Comité consultativ intimescha las autoritads da cuntinuar cun lur stentas per rinforzar la plurilinguitad sin plaun federal ed en spezial per garantir ina preschientscha efectiva ed adequata da persunas che appartegnan a minoritads linguisticas en l'administraziun federala. Quai vala en spezial per emploiadas ed emploiads italo-fons e rumantschs.

215. Il Comité consultativ intimescha las autoritads da promover e da facilitar il diever dal talian e dal rumantsch en la vita economica e sociala tant entaifer sco er ordaifer ils territoris, en ils quals questas linguas vegnan duvradas tradiziunalmain.

216. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads federalas e chantunalas pertutgadas d'examinar – ensemen cun las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads germanofonas – mesiras per promover il diever da la lingua tudestga, cunzunt en l'administraziun communal.

Collavuraziun bilaterala e multilaterala (artitgels 17 e 18)

217. La promoziun da las relaziuns bilateralas, dal barat cultural e da la collavuraziun en il sector da las scolas autas tranter la Svizra e l'Italia vegn garantida tras la Commissione culturale Consultiva (Consulta).

218. La minoritad rumantscha ha inditgà, ch'i vegnia organisà da temp en temp in barat cun persunas da lingua ladina en il Tiroi dal Sid (Italia).

219. L'onn 2019 è vegnì fundà il Cussegl europeic jenic er ensemen cun la Radgenossenschaft der Landstrasse. Quest cussegl tgira ina rait da contacts en differents pajais. L'intent principal dal cussegl è la renconuschientscha dals Jenics sco minoritad naziunala en quels pajais, en ils quals els èn represchentads, ed il respect da l'autodesignaziun tras il Cussegl da l'Europa.

220. Il Comité consultativ accentuescha bain, che la responsabladad principala per proteger ils dretgs da las persunas che appartegnan a minoritads naziunalas hajan las autoritads da quel stadi, en il qual las persunas èn domiciliadas, renda dentant attent al fatg, che cunvegna bilaterala e la collavuraziun transcunfinala informala possian gidar a promover ils dretgs da las persunas che appartegnan a minoritads naziunalas.

221. Il Comité consultativ vesa pussaivladads per promover ulteriuramain las relaziuns tranter la Svizra e l'Italia, inclusiv la collavuraziun transcunfinala sin il plaun da las autoritads regionalas e communalas. Resguardond l'engaschament activ da la Svizra en il Comité d'experts ad hoc dal Cussegl da l'Europa per dumondas dals Roma (CAHROM) ed en il Comité d'experts per dumondas dals Roma e dals viagiants (ADI-ROM) è il Comité consultativ da l'avis, che las autoritads possian prender mesiras positivas per promover las relaziuns bilateralas e multilateralas dals Jenics e dals Sinti e Manouches cun ils pajais respectivs.

222. Il Comité consultativ intimescha las autoritads da facilitar ulteriuramain la collavuraziun transcunfinala e da sustegnair il svilup da relaziuns bilateralas e multilateralas.

Il Comité consultativ per la Convenziun da basa per proteger las minoritads naziunalas è in gremi independent che gida il Comité dals ministers dal Cussegl da l'Europa a valitar la commensurabladad da las mesiras ch'ils stadis contractants da la Convenziun da basa han prendì per realisar ils princips che tala cuntegna.

La Convenziun da basa per proteger las minoritads naziunalas ch'è vegnida deliberada dal Comité dals ministers dal Cussegl da l'Europa ils 10 da november 1994 e ch'è entrada en vigur il 1. da favrer 1998, fixescha ils princips e las finamiras ch'ils stadis ston observar e cuntanscher per garantir la protecziun da las minoritads naziunalas. Il text da la Convenziun da basa è avant maun en englais, franzos, tudestg, talian, rumantsch, romani ed en bleras ulteriuras linguas.

Quest Parairi cuntegna la valitaziun dal Comité consultativ suenter sia tschintgavla visita en Svizra.

www.coe.int/minorities

Il Cussegl da l'Europa è l'organisaziun dals dretgs umans directiva dal continent.

El sa cumpona da 46 stadis commembers, inclusiv tut ils commembers da l'Uniun europeica.

Tut ils stadis commembers dal Cussegl da l'Europa han suttascriet la Convenziun europeica dals dretgs umans, in contract per proteger ils dretgs umans, la democrazia ed il stadi da dretg.

Il Tribunal europeic dals dretgs umans surveglia, che la Convenziun vegnia realisada en ils stadis commembers.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE